

Kosovo od roku 1990

Stále se prohlubující spor mezi srbským a slovinským vedením zatěžoval fungování federace v této době mnohem více než kosovská otázka, kde byl po potlačení březnových demonstrací násilí a vyhlášení výjimečného stavu „naelektrizovaný klid“. Tento spor proto vyžadoval neodkladné řešení, byť za cenu politické konfrontace. Vzhledem k tomu, že rozhodující slovo v řízení SFRJ stále ještě měl SKJ, mohlo se tak stát pouze na mimořádném kongresu SKJ, který musel reagovat také na změnu politické situace v Chorvátsku a ve Slovinsku, kde již SK nepředstavoval jedinou politickou sílu. I v Srbsku již v té době tvořily opoziční strany výraznou alternativu k SKS, byť stále ještě neoficiálně.

XIV. mimořádný sjezd se uskutečnil ve dnech 20.–22. ledna 1990. Jednotlivé republikové organizace Svazu komunistů Jugoslávie se však nedokázaly nijak dohodnout. Sjezd byl přerušen, jak se později ukázalo, navždy. SKJ, na jejíž ideologii spočívaly základy poválečné Jugoslávie se rozpadla. Nastala obecná konfuse. Předseda jugoslávské vlády Ante Marković si pospíšil s prohlášením, že další fungování Jugoslávie nezávisí na SKJ. V tom měl krátkodobě pravdu – další jednání o její budoucnosti se přenesla již výhradně na pole prezidia SFRJ. Rozpad SKJ, na jehož ideologii byla založena celá poválečná jugoslávská existence, ještě tedy nebyl formálním koncem jugoslávského státu. Byl to pouze rukou, jež rozhoupala jugoslávský umíráček. Ve však jugoslávských republikách posléze docházelo k urychlenému budování vícestranického systému a volbám, v nichž většinou vyhrály nové, nicméně nacionalistické politické subjekty.

Politická pluralita na Kosovu

Přechod země k politickému pluralismu samozřejmě nemohl zůstat bez důsledků pro Kosovo. Po bouřlivých událostech z jara 1989 nastalo jisté ztížení, v němž postupně došlo k destrukci kosovské komunistické strany, jejíž místo rychle zabíraly nové politické strany, založené ovšem, na rozdíl o SKJ, na striktně etnickém principu. Dominantní postavení mezi nimi rychle získal Demokratický svaz Kosova (DSK, alb. Lidhja Demokratike e Kosovës), založený v prosinci 1989, jenž se díky masovosti svého členstva (v krátké době do něj vstoupilo téměř 300 000 Albánců) mohl prezentovat jako všenárodní hnutí. Jeho předsedou se stal umírněný, nicméně nacionalisticky vyhraněný literární historik a spisovatel dr. Ibrahim Rugova, který již od dubna 1988, kdy se uskutečnila neúspěšná debata mezi srbskými a kosovskoalbánskými spisovateli, stál neformálně v čele kosovských intelektuálů, snažících se o změnu poměrů. Místo předsedy DSK bylo nicméně původně nabízeno bývalému řediteli albanologického ústavu a daleko radikálnějšímu zastánci kosovské samostatnosti Rexepu Qosjovi, který jej odmítl. K významným zakladatelům DSK patřil např. novinář a spisovatel Jusuf Buxhovi, novinář Mehmet Kraji, spisovatel Ali Aliu, profesor filozofie na přístinské univerzitě Fehmi Agani aj. Politickou stranou, která se vymykala albánskému nacionalistickému konceptu byl Svaz sociálních demokratů Kosova, jež založil přední kosovský intelektuál – filozof a kunsthistorik Shkëlzen Maliqi, angažující se také ve Sdružení jugoslávské demokratické iniciativy (UJDI), snažícím se v té době nalézt koncept demokratického vývoje Jugoslávie i Kosova.

Nová vlna násilí

V situaci, jež v oblasti panovala po omezení autonomních práv, ovšem stačil malý incident, jenž by jinak prošel bez povšimnutí, k rozpoutání protestních akcí a nepokojů, které ve svém důsledku měly ještě tragičtější vyústění než krvavé demonstrace z března roku 1989. V den pádu SKJ, 23. ledna 1990, zahájila před budovou OV SK Kosova protestní demonstraci skupina studentů, jíž jako důvod posloužila nešťastná smrt albánského mladíka při bourání zdi, ohrazující jednu z albánských obytných budov v západomakedonské vesnici Naračino u

Skopje.¹ Ve večerních hodinách se demonstrace rozrostla již na 40 000 účastníků. Dalšího dne se pak demonstrace, na nichž zaznívaly již výhradně politické požadavky, rozšířily na celou autonomní oblast a získaly výrazně násilný charakter. K nejdramatičtějším patřila shromáždění 30. a 31. ledna, při nichž zahynulo několik demonstrantů, těžce ranění ze střelných zbraní byli také příslušníci policie. Nepokoje skončily teprve po deseti dnech. Při střetech demonstrantů s policií zahynulo 25 osob a 75 dalších bylo zraněno. Podobně jako při březnových demonstracích v roce 1989 však bylo zraněných mnohem více, z obavy před policejní represí se však nechávali ošetřit pouze soukromě. Na straně policie bylo 45 zraněných příslušníků, z toho dva těžce.

K dramatickému zhoršení vztahů mezi kosovskoalbánským obyvatelstvem a srbskou administrativou přispěl bezprostředně po demonstracích i případ „masové otravy“ více než 3 000 školáků, jenž vzbudil rozruch v březnu 1990. Podle diagnózy albánské strany se mělo jednat o následek vdechnutí nějakého nervového plynu, srbské úřady v této souvislosti hovořily o organizované masové hysterii. Vyšetřování mezinárodních humanitárních organizací nedospělo k žádnému závěru, vyslovené podezření však dostalo Kosovo a kosovskoalbánskou rezistenci do vítané pozornosti světových médií. V atmosféře, která na Kosovu panovala, závěr mezinárodní vyšetřovací komise nemohl přinést uklidnění. Hysterie, kterou případ vyvolal, se projevila do budoucna i v tom, že se kosovští Albánci odmítali nechat ošetřovat srbskými lékaři.²

Ke zklidnění situace došlo zejména pod vlivem apelů DSK. Opce, již tehdy začal prosazovat I. Rugova a jeho strana, se zakládala na nenásilném odporu vůči režimu, který na Kosovu zavládl po zrušení státoprávního postavení autonomní oblasti v březnu 1989, a v bojkotu srbských institucí. Tímto svým postojem si začali kosovští Albánci získávat také veřejné mínění v Evropě i v USA. Již po protestech v roce 1989 se Kosovo stalo výrazným předmětem mezinárodního zájmu. V sídlech opozičních kosovskoalbánských stran a předních činitelů albánské resistance se začali objevovat velvyslanci předních evropských demokracií v SFRJ. Pravděpodobně nejvýznamnějším úspěchem albánské alternativy pak byla návštěva skupiny amerických kongresmanů v čele Robertem Dolem, který již v té době patřil k významným protagonistům kosovskoalbánské lobby v senátu USA,³ a s velvyslancem USA Warrenem Zimmermannem, jenž se v Prištině uskutečnila 29. srpna 1990. Významnou pomocí pro příklon veřejného mínění na stranu kosovských Albánců sehrála též albánské diaspora.

Na rozdíl od Rugova přístupu se ovšem srbské vedení vyznačovalo snahou o co nejtvrdší prosazení všech omezení, které pro status Kosova vyplýval z novelizované srbské ústavy. Pro tuto svoji politiku ovšem nacházelo mezi albánskými politiky jen minimum těch, kteří na ní byli i za cenu velmi privilegovaného postavení ochotni spolupracovat. Neúčast významnějších Albánců ve vládních institucích pravomocí zbavené kosovské autonomie i v srbském parlamentu tak bylo první významným vítězstvím nové albánské politické scény.

O atmosféře, stíhomamu, špionománii a teoriích spiknutí, v níž se jednání srbské politické elity o Kosovu uskutečňovala, svědčí deníkové záznamy tehdejšího jugoslávského prezidenta.

¹ Albánské domy jsou zpravidla ohrazeny vysokou zdí, jejímž původním účelem bylo zamezit možnosti zastřelení člena rodiny v krevní mstě. Později začaly zdi sloužit k oddělení albánského domu od okolí, zejména v oblastech se smíšeným obyvatelstvem. Makedonská vláda čas od času nařizovala neprozřetelné bourání těchto zdí (které vyvolávalo napětí a protesty albánské veřejnosti) s odůvodněním, že takto ohrazené domy slouží jako útočiště protistátním živlům.

² V létě 1990 pak byli z klinik masově propuštěni lékaři podezřelí z toho, že v roce 1981 poskytli „nelegálně“ pomoc zraněným albánským demonstrantům. Podle některých zdrojů se toto opatření týkalo až 240 lékařů a 1 000 osob zdravotnického personálu, což při výše zmíněném bojkotu srbských lékařů znamenalo výrazný zásah do zdravotní péče v oblasti. V důsledku této situace také docházelo ke zvýšení počtu různých infekčních chorob, neboť albánské obyvatelstvo odmítalo přijmout z rukou srbských lékařů i povinné očkování!

³ Dole v Senátu předložil několik návrhů rezolucí, podle nichž měla být SFRJ sankcionována za porušování lidských práv na Kosovu.

Borislav Jović si poznamenává výsledky práce vojenské kontrarozvědky, s nimiž jej 20. února 1990 seznámil ministr obrany Veljko Kadijević. Ministrovny zdroje „odhalily“ údajné schéma struktury albánského separatistického vedení, jehož vůdčími představiteli měli být Fadil Hoxha, Xavid Nimani, Velli Deva a Mahmut Bakalli, všechno bývalí vysocí straničtí funkcionáři. Řídit je měl z vězení v Charvátsku Adem Demaqi, což mu měly umožňovat charvátské úřady! Poskytovala-li vojenská kontrarozvědka takovéto fantaskní údaje, z nichž vyplývalo, že naprosto nezachytila změny, k nimž na Kosovu v politické rovině došlo, a věřili-li jim přední generálové, nemůže potom překvapit neschopnost jugoslávské armády účinně zasáhnout v rozhodujících chvílích rozpadu Jugoslávie.

Zrušení kosovské autonomie a vznik paralelních albánských institucí

V dubnu 1990 prezídium SFRJ zrušilo výjimečný stav, zavedený na Kosovu již během stávký horníků v Trepči a odvolalo větší část federálních policejních jednotek. Odpovědnost za policejní opatření na Kosovu tak přešlo zcela do rukou srbské policie. K dalšímu vyostření situace došlo 2. července 1990, kdy před dvěma uzavřené budovy kosovského parlamentu odhlasovali albánští poslanci (114 ze 123 přítomných) Ústavní deklaraci o Kosovu, jíž prohlásili Kosovo rovnoprávnou a nezávislou jednotkou v rámci příštího uspořádání jugoslávské federace (či konfederace). Stalo se tak, bezesporu nikoli náhodou, v den, kdy slovinský parlament většinou hlasů schválil Deklaraci o suverenitě Slovinské republiky.

Odpověď srbské strany na tuto iniciativu kosovského parlamentu na sebe nenechala dlouho čekat. Již 5. července označil srbský parlament albánskou deklaraci za separatistický akt a vydal zákon o ukončení činnosti kosovského parlamentu a vlády autonomní oblasti Kosovo. Tím byly i formálně zrušeny dva nejvyšší mocenské orgány na Kosovu. Již předtím však srbský parlament rušil jeden za druhým všechny zákony a normativní akty, které dvacet let před tím vynesl parlament kosovské autonomní oblasti, a přijímal namísto nich nové zákony. V červnu 1990 tak byl např. přijat *Zákon o postupu republikových orgánů během zvláštních (mimořádných) okolností*, jehož aplikace zavedla prakticky do všech podniků a institucí srbskou nucenou správu. Na tento zákon navazoval v červenci 1990 přijatý *Zákon o pracovních vztazích za mimořádných okolností*, který pro zaměstnance na Kosovu a Metochii předepisoval jiná pravidla propouštění z práce než ta, která byla platná v ostatních částech země. Pracovní vztah na Kosovu mohl být vypovězen jednoduše rozhodnutím ředitele podniku a zaměstnanec přitom prakticky neměl možnost bánit se proti tomuto rozhodnutí zákonnými postupy. Zákon sice od zaměstnanců přímo nevyžadoval prohlášení loyality Srbsku, ale tato možnost se díky němu přímo nabízela, takže byla brzy uvedena do praxe. Většina těch, kteří pak odmítli takovéto prohlášení podepsat, se ocitla na ulici. Za méně než rok bylo podle některých údajů z práce propuštěno 100 000 občanů albánské národnosti, podle jiných pak celkově v letech 1990–1993 až 150 000 albánských zaměstnanců! Parlament ovšem přijal i další mimořádná opatření, která se týkala např. denního tisku vycházejícího v albánštině. Vzhledem k tomu, že redaktoři deníku Rilindja (v překladu Obroda) se zavádění mimořádných opatření protivili, bylo vycházení tohoto deníku 7. srpna 1990 zastaveno. Deník Rilindja poté vycházel v Tiraně a do země se dostával ilegálně, jeho roli převzal na Kosovu zemědělský list Bujku. Rilindja začíná na Kosovu opět vycházet teprve 20. června 1999, tehdy ovšem již za zcela změněné politické situace.

Po zaměstnancích přišli na řadu také žáci a učitelé albánské národnosti, kteří dosud využívali zbytky možností, které kosovská autonomie nabízela v oblasti vzdělání. Poté, co většina učitelů i žáků středních škol odmítla přijmout vzdělávací program vnučený srbským ministerstvem školství, přijal srbský parlament „balíček“ zákonů, které suspendovaly dosavadní kosovské zákony o vysokém, středním a základním vzdělání. Na základě tohoto „balíčku“ pak zastavilo srbské ministerstvo školství ve většině oficiálních kosovských středních škol a na univerzitě vyučování v albánském jazyce. Z více než 300 000 žáků v základních školách a téměř

70 000 studentů ve středních školách v roce 1989/1990 zůstává v oficiálním školství v následujícím roce necelých 17 000, z nichž ovšem většinu tvoří žáci nealbánských kosovských národností! Kosovští Albánci si budují své vlastní paralelní školské instituce a oficiální školství i školní budovy bojkotují. Ruší se také Akademie věd a umění Kosova, Albanologický institut, Ústav pro vydávání a tisk učebnic atd. Dne 1. září 1996 sice došlo k setkání Miloševiče a Rugovy, kteří se domluvili na návratu albánských žáků a studentů do škol, tato dohoda však zůstala pouze na papíře a byla znovu vyvolána v život až na jaře roku 1998, kdy také skutečně, za velkých protestů srbských studentů a profesorů, Albánci budovy univerzity a některých škol převzali.

Poslanci rozpuštěného kosovského parlamentu se poté, 7. září 1990, sešli v obci Kačanik, kde vyhlásili Ústavu Republiky Kosovo (tzv. Kačanickou ústavu). V čl. 1 této ústavy schválili prohlášení, že **Republika Kosovo** „je demokratickým státem albánského národa a národnostních menšin, svých občanů: Srbů, Muslimů, Černoherců, Turků, Romů a dalších, kteří žijí na Kosovu.“ Druhý článek ústavy pak upřesňuje, že Republika Kosovo je členem jugoslávského společenství. Prezidentem samozvané republiky pak poslanci zvolili Ibrahima Rugovu. I v tomto případě našla srbská strana brzkou odpověď. Prostřednictvím nové srbské ústavy, schválené 28. září 1990, bylo Kosovo připraveno i o zbytky autonomie a přičleněno pod staronovým názvem Kosovo a Metochie jako pouhý zvláštní teritoriální útvar k Srbsku. S tím se zase nesmířili Albánci a započali všeobecný bojkot srbských institucí.

Již tehdy ovšem bylo mnohým alternativním politickým hnutím (např. UJDI aj.) jasné, že znovunastoletí srbské dominance za pomoci nedemokratických a represivních mocenských instrumentů nemůže být ani stabilní, ani dlouhodobé.

Cestou nenásilné resistance

Přestože v té době bylo Kosovo nejrizikovějším regionem z celé Jugoslávie a zdálo se, že krvavý požár všeobecného rozpadu propukne právě tam, nestalo se tak. Nicméně poté, co Slovinci a Charváti definitivně potvrdili své rozhodnutí o odchodu z federace, zorganizovali kosovští Albánci v září 1991 tajné referendum, v němž se většina, pochopitelně pouze albánských voličů (98 % zúčastněných) vyslovila pro nezávislost Kosova. Již od této doby lze říci, že politika všech kosovskoalbánských subjektů jednoznačně směřovala k nezávislosti. Jedenáctého října téhož roku připravil Demokratický svaz Kosova spolu s dalšími kosovskými stranami a albánskými menšinovými stranami v Makedonii a v Černé Hoře dokument, v němž jsou rozpracovávány tři opce budoucího vývoje oblasti, počítající s variantou zachování jugoslávské federace i variantami jejího definitivního rozpadu. První opce předpokládala zachování federace, s tím ovšem, že budou-li se v rámci ní měnit vnitřní hranice, je nutno vytvořit republiku Albánců, tedy Republiku Kosovo. Druhá opce předpokládala plnou nezávislost pro Republiku Kosovo a konečně třetí pak rozpracovávala situaci, při níž by se měnily vnější jugoslávské hranice. V tom případě dokument zdůrazňoval právo kosovských Albánců i Albánců z dalších částí bývalé federace sjednotit se a vytvořit na Balkáně vlastní stát!

Vzhledem k tomu, že události šly v té době za sebou v rychlém sledu, reagovali na nejnovější vývoj poslanci rozehnané kosovské skupštiny na ilegálním shromáždění 19. října 1991 tak, že přijali rozhodnutí o vytvoření suverénní a nezávislé Kosovské republiky, zbavené všech vztahů se Srbskem a Jugoslávií. Evropské společenství, na něž se nově založená koaliční vláda tzv. Kosovské republiky obrátila se žádostí o uznání, ovšem nechalo nótu bez odpovědi. Přesto však, v květnu 1992, zorganizovali vůdci kosovské revolty ilegální parlamentní a prezidentské volby.

Volilo se podle kombinovaného volebního systému, který spočíval v tom, že 100 ze 130 poslaneckých míst bylo voleno většinovým volebním systémem a 30 poslaneckých míst proporčním systémem. Voleb se zúčastnilo 762 267 voličů, což bylo 89, 32 % z údajného počtu

853 432 plnoprávných voličů na Kosovu. Ve volbách drtivě zvítězila Demokratická strana Kosova, která získala 76,44 % hlasů! Voleb se měli zúčastnit, vedle Albánců, i kosovští Muslimové, Turci, Rómové, Charváti a dokonce i menší počet Srbů a Černohorců, pro něž bylo v parlamentu podle proporčního systému ponecháno čtrnáct neobsazených poslaneckých míst, pět míst pak získali Muslimové. Neuvěřitelného volebního výsledku dosáhl Ibrahim Rugova, který byl jediným kandidátem na prezidenta, a pro něhož hlasovalo na Kosovu 762 257 voličů. Právo volit prezidenta měli i ti, kteří dočasně pracovali v zahraničí, odkud získal Rugova dalších 105 300 hlasů! V zahraničí také nakonec působila větší část tzv. kosovské vlády, v níž byly zastoupeny i jiné kosovské subjekty. Jejím premiérem a ministrem zahraničí v jedné osobě byl Bujara Bukoshiho, člen DSK v exilu, jenž sehrával významnou roli v lobování za kosovskoalbánskou věc.

Volby, které se na Kosovu uskutečnily jako demokratické, jakož ostatně i referenda ve všech ostatních částech bývalé Jugoslávie, ovšem demokratické nebyly – nedemokratická veřejnost nebyla uvyklá takovéto praxi, místní zvyklosti byly autoritářské a navíc tlak kolektivu na jednotlivce a kontrola jednotlivce ze strany kolektivu byla velmi výrazná. Tam, kde byla tradice silnější, tam byla také silnější kontrola.

Paralelní stát

Po kosovských volbách tak v oblasti vznikla vlastně jakási tolerovaná stínová republika Kosovo se stínovými institucemi, školstvím, ba i zdravotnictvím. Jediným státem, který stínovou republiku uznal, byla sousední Albánie, ta se však tehdy sama potýkala se závažnými problémy přechodu od rigidního komunistického režimu k pluralitnímu systému a nemohla tedy albánskému Kosovu jakkoli účinně pomoci. Na druhé straně v roce 2008, kdy Kosovo podruhé vyhlásilo svou nezávislost, a tentokrát jej uznala většina mocensky vlivných států, albánská vláda prohlásila, že samostatnost Kosova uznala již v roce 1992 a nemusí tak činit podruhé...

V polovině ledna 1992 doporučila Evropská unie svým členským státům, aby uznaly samostatnost Slovinska a Charvátska v hranicích, stanovených v podstatě již zasedáním AVNOJ v roce 1943. Socialistická federativní republika Jugoslávie, která se v té době již zmítala v krvavé agonii, tak přestala i formálně existovat. Albánská komunita, na popud prezidenta Rugovy a pod vlivem událostí na severu již bývalé Jugoslávie, zvolila v této situaci jako svou další strategii cestu nenásilné, pasivní rezistence. Vzhledem k situaci v Charvátsku a Bosně ani bělehradský režim nezakročil proti špičkám albánské revolty a situace tak na dobu následujících pěti let připomínala pověstný klid před bouří.

Albánský bojkot státních institucí zcela dovršil segmentaci již tak diametrálně podělené kosovské společnosti. Zdálo se dokonce, že tento model paralelního fungování obou etnik oběma stranám v dané době vyhovoval. Pro jeho úspěšné fungování však nestačila pouze ad absurdum dovedená stará a tradiční segregace obou etnik, bylo zapotřebí určitých nových prvků, které zajišťovaly jeho téměř bezchybný chod. Že však tyto instituce nemohly nahradit instituce oficiální je nabíledni. Vzhledem k tomu, že byly bojkotovány i hospodářské podniky se srbským vedením, vzrostla nezaměstnanost tak, že její velikost bylo možno jen stěží určit, bezesporu se však blížila osmdesáti procentům. O chod kosovskoalbánské ekonomiky se starala široká zóna šedé ekonomiky. K tomu je zapotřebí přiřadit paralelní státní (a také mocenské) instituce, paralelní školství, paralelní soudnictví, téměř beze zbytku zajišťované tradiční institucí zvykového práva, náboženství (vzestup dříve vlašně praktikovaného islámu) a segmentované veřejné mínění. Fungování paralelního státu také usnadňovalo tradiční solidární, svépomocné a kolektivistické kmenově rodové uspořádání kosovské společnosti, které, na rozdíl od sousední Albánie nedokázala porušit ani čtyřicet let vštěpovaná komunistická ideologie. Represe srbských mocenských orgánů toto pojetí naopak jenom prohlubovaly.

Při popisu fungování paralelního státu nelze opominout především zónu šedé ekonomiky, která měla pro fungování stínového albánského státu rozhodující význam a tvořila na

Kosovu i páteř privatizace a hospodářského rozvoje. Základem této privatizace byl na Kosovu terciální sektor – sféra služeb, která ovšem cele přešla právě do šedé zóny. Tento sektor sice fungoval zcela veřejně, avšak mimo vliv státu. A fungoval úspěšně, neboť zatímco v užším Srbsku vytvářel soukromý sektor pouhou šestinu hrubého domácího produktu, na Kosovu dokázal zajistit více než třetinu – odhaduje se dokonce, že podíl šedé ekonomiky činil v roce 1992 dokonce až 42 % uskutečněného hrubého domácího produktu. Šedá ekonomika tak, spolu s příjmy zajišťovanými emigrací, tvořila nový a životaschopný základ albánské soběstačnosti, k níž ovšem nemalou měrou přispívala i černá ekonomika – mafie kosovských Albánců ve střední a východní Evropě a postupně i v západní Evropě začaly ovládat především obchod s drogami.

Postupem doby, a to i díky výpovědím albánských zdravotníků z poliklinik, nemocnic a ambulancí, vznikalo také paralelní zdravotnictví, byť složitější případy se vždy řešily ve státních nemocnicích. Instrukce paralelního státu pak všechny tyto druhy paralelních aktivit zaštiťovala a organizovala až do takových nuancí, jakými bylo např. poskytování finanční podpory nezaměstnaným.

Pokud jde o ideologické hledisko, pak je jasné, že ve zdůrazňování rozdílnosti obou etnik sehrály svoji roli i obě převažující náboženství, respektive činnost jejich představitelů a zejména zcela oddělené informační kanály a naprosto rozdílná interpretace kosovské reality. Přitom je zajímavé, že interpretace obou stran jsou v podstatě zrcadlově stejné. Jak v kolektivním vědomí Srbů, tak v kolektivním vědomí Albánců jsou absolutizované vlastní oběti, přičemž protější straně se „statut“ oběti všemožně upírá. „*Oběť Jednoho, absolutní oběť, vylučuje oběť Druhého. Došlo k naprosté asymetrii práva, ... k absolutní dichotomii – buď/anebo.*“

Jedním z nejtypičtějších příkladů zrcadlového vidění skutečnosti je široce rozšířená interpretace osudu albánského národa, v níž se tvrdí, že albánský národ byl „komunisty“ uměle rozdělen na čtyři díly – do Albánie, na Kosovo, na Černou Hory a do Jižního Srbska. Tato argumentace je stejná jako ona známá srbská teze o umělém rozdělení národa (Srbsko, Bosna a Hercegovina a Chorvatsko). V obou argumentacích se zapomíná na to, že toto rozdělení má dlouhé historické kořeny, které komunistický režim jen stěží mohl vytít, stejně jako na to, že na oněch územích, na něž si tyto národy činí nárok, žijí i jiné národy...

Zabetonování kosovského problému

Slobodan Milošević a jeho establishment pro to, aby přistoupili k seriózním rozhovorům s albánskými představiteli o tom, jakým způsobem řešit nově vzniklou situaci, neudělal nic. Bez ohlasu zůstaly apely UJDI z počátku devadesátých let. Jistou nadějí do kosovské krize vnesl srboamerický premiér Milan Panić (1929),⁴ který krátce působil v druhé půli roku 1992 ve funkci předsedy vlády. Několikrát se sešel s I. Rugovou, zasazoval se o obnovení kosovské autonomie a vypsání svobodných voleb na Kosovu. Pro kosovské Albánce však již byl v té době plnohodnotný návrat do srbského politického systému nepředstavitelný. Pokračovali v bojkotu srbských institucí a tedy i voleb v prosinci 1992, kdy by v případě koaliční spolupráce s Milanem Panićem a dalšími opozičními bloky mohli přispět k porážce Miloševićovy opce a

⁴ Po referendu v Bosně a Hercegovině koncem února 1992, kdy se většina jeho obyvatelstva (převážně Muslimové a Charváti) rozhodli pro nezávislost, zůstaly jako „zbytek“ Jugoslávie již jen Srbsko se svými politicky marginalizovanými autonomiemi a Černá Hora. Politické reprezentace Srbska a Černé Hory se proto dohodly na vytvoření společného státu, jakési „zbytkové“ Jugoslávie, pojmenované Svazová republika Jugoslávie, již oficiálně vyhlásily 27. dubna 1992. Pod nátlakem opozice i v důsledku velice špatné mezinárodní pověsti si Slobodan Milošević pro sebe ponechal pouze vlivný post srbského prezidenta a na místo svazového premiéra byl zvolen Dobrica Ćosić. Místo svazového premiéra pak Ćosić nabídl srbskoamerickému podnikateli a multimilionáři, zakladateli farmaceutické firmy ICN Pharmaceuticals Milanu Panićovi (1929) s nadějí, že jeho kontakty sahající do nejvyšších pater politiky USA pomohou vylepšit postavení nového státu. Panić se však ukázal jako slabý politik, který brzy rozčaroval i příslušníky srbské opozice. V prosinci 1992 kandidoval na post srbského prezidenta proti Slobodanu Miloševićovi a utrpěl zdrcující volební porážku. Krátce poté se navrátil zpět do USA.

tak i k celkové změně tehdejší srbské politiky.⁵ Nestalo se tak, Panić prohrál, a jeho odvolání z funkce svazového premiéra znamenalo definitivní tečku za zmařenou šancí na pozitivní vývoj na Kosovu. Jako hlas volajícího na poušti pak zněl v roce 1993 apel kosovského intelektuála Ismeta Hajdariho, tážící se, „*je-li mezi Srby té síly a osobnosti, která, i za cenu národní exkomunikace, ale ve jménu míru a demokratického řešení kosovské otázky, navrhne, aby se sedlo za jednací stůl s Albánci a rozumně se vyslechly jejich názory*“ a najde-li se mezi Albánci „*osobnost s takovou autoritou, která svému národu vysvětlí, že se kosovský uzel nemůže rozplést bez Srbska?*“ Silové řešení a represe byly jediné, které srbské vedení (často ovšem i s tíchým souhlasem opozice) pro Kosovo uplatňovalo. Nechť jakkoli měnit statut Kosova a činit ústupky byla ostatně patrná i při prezidentských, parlamentních a lokálních volbách konaných v letech 1996–1997. S návrhem na přijatelné řešení kosovské otázky tehdy nepřišla jediná opoziční strana a neschopnost zabývat se tímto ožehavým problémem se projevila i v tom, že neměly vůbec snahu oslovit v té době více než devítisetřicetiletou volební masu Albánců, byť jen tím, že by na své volební listiny zařadily albánské kandidáty. Za deset let, které uplynuly mezi zrušením autonomie a zásahem NATO, nebyla v srbském parlamentu prakticky ani jednou zavedena diskuse o Kosovu o řešení tamní situace. Když se proto v roce 1996 objevila tehdy ještě marginální a nevýrazná Kosovská osvobozenecká armáda, jež opustila Rugovův gándhiovský styl, který nenesl plody, a začala se svými teroristickými akcemi, odpověděly srbské pořádkové síly také silou, brutální, nevybíravou, neúměrnou, mající za cíl zastrašit. Pokud ovšem do této doby existovala jakási šance na smírné řešení konfliktu, zde přestává. Pro kosovské obyvatelstvo a zejména větší část jejich lídrů, a to i těch nejmírnějších, od této doby jiná cesta než nezávislost neexistovala.

Přerůstání nenásilného odporu v teroristickou činnost

V následujících letech, kdy byl svět udiven krutostí války v Bosně, fungoval život na Kosovu pro Srby v rámci oficiálních, pro Albánce v rámci stínových institucí a běžný návštěvník zde nepozoroval žádné napětí. Postupem doby však Rugovova gándiovská politika, která vlastně nedosáhla žádných výsledků, získávala mezi Albánci stále více protivníků. Za větší radikalizaci vystupovali i mnozí intelektuálové - např. spisovatel Rexhep Qosja, o tzv. exilové vládě Bujara Bukoshiho nemluvě. Hlasy bývalých vlivných kosovských politiků, např. Azema Vlasiho, které volaly po umírněnosti a realismu, byly téměř neslyšitelné.

Tak jestliže ještě v roce 1997 mluvil dr. Fehmi Agani, blízký spolupracovník Ibrahima Rugovy, o možném konceptu Kosovské republiky v rámci Jugoslávské federace (platformu o autonomii v rámci Srbska, se kterou vystupovala Miloševićova vláda a již přijímala za svou i většina srbských opozičních stran se již tehdy mezi albánskými politiky vůbec nezvažovala), v roce 1998 hovořil již pouze o nezávislém Kosovu. Adem Demaqi, tehdejší vůdce radikální větve kosovské politické scény, a první politický mluvčí Kosovské osvobozenecké armády, který v roce 1996 tvrdil, že „*jediné řešení je nezávislé Kosovo*“ a že „*svobodu Albánskému národu nikdo nedaruje, musí si ji vybojovat*“ pak již nepokrytě hovořil o nutnosti sjednocení

⁵ V souvislosti s touto strategií kosovských Albánců je bezesporu zajímavý názor bývalého prominentního člena Srbské sociálnědemokratické strany a od roku 1997 opozičního představitele Nebojši Čoviće, který v odpovědi na otázku, jestli náhodou kosovským Albáncům více nevyhovovalo nepopulární Miloševićovo Srbsko, od kterého se lze snadněji odpojit a získat pro to i spojení, než nějaké nové budoucí demokratické Srbsko, prohlásil: „*Je zcela normální, že se na extremismus Miloševićova státu odpovídá extrémismem. Dvě takto deklarované extrémní skupiny spolu těžko naleznou společný jazyk. Kdyby se však Albánci zúčastnili voleb a podpořili tak právě vznik demokratického Srbska, zcela jistě by k takovému střetům nedošlo. Nyní je bohužel těžko říci dosti, neboť oněm, kteří by tak ať již na kterékoli straně řekli, hrozí nálepka národního zrádce.*“

všech Albánců v jednom státě.⁶(později ovšem Demaqi své radikální názory výrazně redukoval).

Od roku 1996 o sobě dávala stále častěji vědět i do té doby zcela neznámá tzv. Kosovská osvobozenecská armáda (Ushtria Çlirimtare e Kosovës, UÇK), která začala podnikat teroristické útoky na srbskou policii, při nichž přišlo několik policistů o život, největším útokem pak byl masakr v dečanské kavárně Čakor, kdy zahynulo pět srbských uprchlíků z Bosny.

Rozvoj ozbrojeného boje kosovských Albánců

Události díky působení UÇK začínaly dostávat rychlý spád směrem k všeobecné krizi. Jen za rok 1997 si útoky teroristických bojůvek na Kosovu vyžádaly 10 mrtvých a třicet raněných, nepočítaje v to loupeže, výhrůžky a psychické i fyzické mučení. V závěru roku 1997 opět vyšly do ulic tisíce studentů, jejichž demonstrace policie rozehnala. Gándiovská platforma se definitivně stává minulostí... V té době se na Kosovo masově dostávaly zbraně z Albánie, kde po událostech následujících krach pyramidových her, došlo k bezvládní a plenění armádních skladů. Paradoxem také zůstává, že dovoz zbraní nebyl v důsledku naprosté zkorumpovanosti srbských státních orgánů na Kosovu téměř vůbec omezován. Srbští státní úředníci, počínaje městskými zastupiteli a šefy policie konče, brali úplatky a výpalné od albánských podnikatelů, kteří tyto poplatky řádně platili a zprostředkovaně tak také přispívali na volební kampaň Srbské socialistické strany Slobodana Miloševiče. Za to ovšem měli nevídaná privilegia a mimořádně tak zbohatli. A přes tyto podnikatele, kteří již tehdy tušili blížký rozplet situace, se do země zřejmě také dostalo největší množství zbraní. Pro zbraně ovšem do Albánie přes zelenou a nepochopitelně málo střeženou „horkou“ hranici (sám jsem po ní ještě v roce 1997 procházel a za tři dny jsem kromě pastevců nepotkal jediného vojáka) přicházelo i množství rolníků a dalších lidí. Již koncem roku 1997 tak bylo jasné, že důkladně ozbrojena je nejen celá tradiční povstalecká oblast Drenice, kde později povstání také jako první propuklo, ale i větší díl Metochie, zejména okolí Dečan a Peče.

Útoky ilegálního UÇK na policii v Drenici, oblasti v trojúhelníku Priština – Kosovská Mitrovica – Peč, začaly již koncem roku 1997. Počátkem roku 1998 policie kontrolovala pouze vlastní budovu v Srbici a Srbové v okolí Klíny organizovali noční stráže kvůli stálým útokům UÇK na srbské domy tomto kraji. Policie se ovšem v podstatě, až do útoku na policejní hlídku v okolí vesnice Likošany, v důsledku něhož zahynuli čtyři policisté, ani nepokoušela a UÇK seriózně vypořádat. Poté, při pátrání po vinících útoku, zahynulo dvacet lidí. Daleko hůř ovšem vyzněl zásah policie na domy zakladatelů UÇK bratrů Jashariových a Liustaku ve vesnici Donji Prekaz u Srbije 5. března 1998. Při útoku na improvizovanou pevnost, v níž se domy těchto rodin změnily, zahynulo více než šedesát osob. Mezi nimi byli i bratři Jashariové, organizátoři povstání v drenickém kraji, ovšem také 18 žen a dětí.

Tato akce měla klíčový význam pro další vývoj událostí. Podle diplomatických zdrojů nečinilo před ní UÇK více než nějakých dvě stě organizovaných mužů, působících spíše jako tradiční kačaci. Na takovýto nepřiměřený útok s civilními oběťmi Albánci reagovali nikoli strachem, jak zřejmě předpokládali odpovědní policejní velitelé, ale naopak, vyvolaly rozhořčení a vztek kosovských Albánců a rozhodnutí pokračovat v započaté cestě. Počet povstalců se brzy rozšířil na zhruba dva tisíce, v letních měsících roku 1998 jich bylo údajně již dvacet tisíc.

Největší chybou srbského režimu při potlačování teroristických útoků bylo použití nepřiměřené, brutální síly, která neměla pouze cíl potlačit terorismus, ale i zastrašit celé albánské obyvatelstvo. Brutalita ovšem doutnající povstání nejen že nepotlačila, ale naopak rozšířila.

⁶ Adem Demaqi byl také nevzýván kosovským Mandelou. Tato albánská morální autorita, která si v jugoslávských věznicích odseděla 28 let za své separatistické působení, se však již během akce NATO zcela stáhla z politického života, rozčarován vývojem situace a zejména názory a praktikami radikálního křídla UÇK vedeného H. Thaçim.

Americký diplomat Robert. Gelbard v březnu 1998 v rozhovoru s několika církevním představiteli Srbské pravoslavné církve na Kosovu dokonce vyjádřil svůj údiv nad tím, že se Milošević nekonzultoval s odborníky na boj proti terorismu a že svými tahy vlastně pouze verboval do řad UÇK nové a nové síly.

Po provizorních a předtím dlouho odkládaných parlamentních a prezidentských volbách tzv. Republiky Kosovo, při nichž Ibrahim Rugova jakožto jediný prezidentský kandidát získal svůj druhý prezidentský mandát, se povstání rozšířilo na pohraniční území mezi Jugoslávií a Albánií. Tam se od dubna 1998 vedly těžké boje o kontrolu silnice Peč – Dečani – Djakovica – Prizren. Toto území bylo ještě od dob tureckých jakousi kolébkou albánského povstaleckého hnutí. Zde také žilo velice málo Srbů, něco kolem dvaceti rodin, které také byly v té době vystaveny nátlaku směřujícímu k tomu, aby se vysídlili, což také před velikonoci 1998 učinili. Albánci tak na tomto hraničním území mezi Metochií a Albánií začali vytvářet jakési „svoobodné teritorium“, které bylo strategické pro další rozvoj povstání.

Strategie UÇK – nelitujme oběti

Jednotlivci z UÇK velice jasně předvídali, jaké budou další reakce vládnoucího srbského režimu, resp. jeho represivního aparátu. Jejich cílem bylo režim co nejvíce vyprovokovat. Jednotlivými útoky na policii nemohli samozřejmě dosáhnout toho, co nazývali „osvobozením Kosova“, ale věděli z předchozích zkušeností, jak bude reagovat policie, a věděli také z bosenské zkušenosti, že obrazy utrpení civilního obyvatelstva zabezpečí jejich snahám podporu světové veřejnosti. Bohužel, po celou dobu svého působení operovala s utrpením svých rodáků a předpokládala civilní oběti a svoji strategii tomu přizpůsobovala obsazováním jednotlivých vesnic. Mnohde situace dospěla tak daleko, že si albánští vesničané sami budovali ozbrojené stráže, které znemožňovaly to, aby bojůvky UÇK obsadily vesnice či útočily na policejní stanice ve vesnicích.

Život ve městech se v jarních měsících odvíjel relativně normálně. Podle svědectví samotných Albánců ve městech UÇK neměla podporu, celé dosavadní povstání se tehdy ještě v podstatě považovalo za vesnickou vzpouru. Ostatně příklady brutálního potlačování, ničení majetku a utečenci odrazovaly zejména bohatší městskou vrstvu, které měla obavy, aby ji něco podobného také nepostihlo. Tak docházelo k absurdním situacím, že zatímco tanky v Dečanech ničily starou část obce, v 15 km vzdálené Peči seděli lidé v kavárnách, obchody nerušeně pracovaly...

Dlužno ovšem i jinak podotknout, že s praktikami ozbrojeného boje se ani zdaleka nezotožňovala většina albánského obyvatelstva, mimo jiné i kvůli způsobům, které stále početnější skupiny UÇK používaly. K nim patřilo již výše zmíněné obsazování vesnic, které pak muselo před boji civilní obyvatelstvo opustit, aby se posléze nemělo kam vrátit (hovořilo se často dokonce o vybírání výpalného za to, když ozbrojenci vesnici minou), násilné rekrutování mladých Albánců (případně vykupování neúčasti v bojích tučnými částkami v německých markách, které byly na Kosovu, ale také v ostatních zemích bývalé Jugoslávie, jakousi neoficiální měnou), terorizování obyvatelstva loajálního k oficiální moci včetně vražd atd.

V té době bylo navíc již zcela jasné, že Západem přijatý albánský reprezentant Ibrahim Rugova nemá UÇK pod svou kontrolou. Jako její politický představitel nejprve vystupoval Adem Demaqi, v té době zástupce nejradikálnějších politických názorů, později jej vytlačil jeden z vojenských velitelů Hashim. Thači. Vývoj dalších měsíců tento stav jen prohloubil. Na jednání v Rambouillet byl již Rugova zcela marginalizován a jako hlavní představitel zde vystupovali zástupci nejtvrďšího křídla UÇK - Hashim Thači a Jakup Krasniqi.

Snaha mezinárodního společenství o smírné vyřešení krize. Boj srbských bezpečnostních sil proti UÇK a srbská vnitropolitická situace

Od března 1998 nabízelo mezinárodní společenství zprostředkovací misi mezi představiteli kosovských Albánců a oficiálními představiteli jugoslávskými resp. srbskými, do jejíhož čela měl být jmenován španělský diplomat, bývalý premiér španělské socialistické vlády Felipe Gonzales.⁷ Tehdy ovšem nová srbská vláda, do níž vstoupili také ultranacionalisté Vojislava Šešelje (Srbská radikální strana), vypsal referendum o cizím zprostředkování při řešení kosovského konfliktu, které srbská republiková skupština na návrh S. Miloševiče stanovila na 23. dubna. Občané se zde, měli rozhodnout (velice sugestivně volenou otázkou), zdali se zprostředkováním souhlasí. Podle oficiálních výsledků se referenda zúčastnilo 73 % voličů a proti účasti cizích zprostředkovatelů se z nich vyslovilo plných 94,7 %. Pokus EU o tehdy ještě možné mírové řešení krize tak byl díky Miloševičově neústupnosti zmařen dříve, než vůbec začal.

Srbské pořádkové síly se během jara na Kosovu omezily na obranu hranice a umožnily v podstatě nerušený rozvoj povstání. UÇK do května obsadila strategická místa, díky nimž mohla kontrolovat silnice Priština – Peć a Priština – Prizren. V okolí Mališeva, ve střední části Kosova, pak v podstatě vytvořila svobodné území. Dovolila to mj. i zahraničněpolitická situace, která byla v podstatě od počátku pro politiku S. Miloševiče nepříznivá. Rada NATO již 2. března 1998 rozhodla, že kosovská otázka není vnitřní záležitostí SRJ. Tzv. Kontaktní skupina pak 9. března vyslovila vůči prezidentu SRJ Miloševiči požadavek, aby ve lhůtě deseti dnů stáhl z oblasti speciální policejní jednotky. EU v polovině března omezila víza pro funkcionáře SRJ a Rada bezpečnosti OSN schválila 1. dubna rezoluci o embargu na dovoz zbraní do Jugoslávie. V podstatě co týden byly vůči Jugoslávii zaváděny nové sankce. Konečně 12. června ministři obrany NATO a šéfové diplomacií Kontaktní skupiny vyslovili požadavek, aby bylo do 15. června na Kosovu zastaveno násilí a pohrozili poprvé vojenskou intervencí. Rusko se sice oficiálně ohradilo, ale ultimátum neblokovalo.

Pod bezprostředními hrozbami ozbrojené intervence S. Miloševič poněkud zmírnil svůj doposud rigidní postoj a podepsal 16. června s Borisem Jelcinem „Moskevskou deklaraci“, již bylo členským zemím tzv. Kontaktní skupiny umožněno poslat na Kosovo diplomatické pozorovací mise. Když ovšem UÇK obsadila uhelný důl Belačavac a odmítla dohodu, již jejím představitelům ve vesnici Junik 24. června nabídl americký vyjednaváč Richard Holdbrook, bylo naopak S. Miloševičovi v tichosti povoleno přejít do ofenzívy.

Policie známou taktikou obracení vesničanů na útěk a následným ničení albánských vesnic, v nichž se skrývali příslušníci UÇK, počala navracet pod svoji kontrolu jeden klíčový bod za druhým. Když byl v polovině července znemožněn pokus UÇK obsadit Orahovac, čímž by si zajistila spojení Drenica a Mališeva s Albánií, převzaly srbské síly zcela iniciativu. Již 28. července obsadila policie, podporovaná obrněnými jednotkami, Mališevo. Během srpna se pod její kontrolu navrátila větší část Drenice. UÇK byla 17. srpna vytlačena z opevněného Juniku. Ministerstvo vnitra Srbska tehdy vyhlásilo (18. srpna), že pořádkové síly kontrolují celé území Kosova a Metochie, boje v horských oblastech (Nerodimka, Čičavica, kosovská část pohoří Kopaonik u Labu) však pokračovaly ještě dalších šest týdnů. Důsledek této operace byly desítky tisíc albánských utečenců před boji, kteří se skrývali po lesích a horách, částečně také v Albánii a Černé Hoře (údaj o Černé Hoře nesmí překvapit. Jakkoli byla Černá Hora stále součástí Svazové republiky Jugoslávie, vztahy mezi oběma republikami začínaly být stále napjatější. Svazová vláda měla na území Černé Hory minimální ingerence. Navíc vztah Černé Hory k Albáncům byl vždy jiný a dalo by se říci utilitární. Na černoorském území žily a žijí převážně katolické albánské kmeny, v okolí Ulcinje u moře a ve východní Černé Hoře, v „kapse“

⁷ Gonzales měl s Jugoslávií již své zkušenosti – na jaře 1997 pomohl v Srbsku úspěšně vyřešit tříměsíční krizi, vzniklou po zfalšování lokálních voleb ze strany vládnoucích politických stran SPS a JUL (Jugoslávská levice, malá, ale nesmírně agresivní a vlivná strana manželky Slobodana Miloševiče Mirjany Markovićové) v listopadu 1996,

Plavu a Gusinje také muslimští Albánci, spojení příbuzenskými vazbami s metochijským obyvatelstvem).

Mezinárodní společenství, resp. vůdčí země NATO, přes počáteční tichou podporu srbské ofenzívy, vzhledem k této utečenecké krizi a novým civilním obětem v drenické vesnici Obrinje, se opět do konfliktu vložilo. Začalo nové kolo hrozeb. Rada NATO vydala „upozornění o aktivaci“ – první procedurální krok k započetí vícefázových vzdušných operací proti Jugoslávii. Tehdejší premiér Jugoslávské svazové republiky, Černohorec Momir Bulatović, 5. října konstatoval, že je Jugoslávie vystavena bezprostřednímu válečnému nebezpečí, a dalšího dne začalo stahování srbských sil z Kosova. Rada NATO 8. října dala S. Miloševićovi 24 hodin na to, aby stahování dokončil. V té době již začaly Miloševićova jednání s americkým vyjednavatelem Richardem Holdbrookem, jež 13. října vyústily v dohodu, podle níž na Kosovu mohlo zůstat 15 000 vojáků a 10 000 policistů. Do oblasti přichází 2 000 příslušníků Ověřovací mise OEBS pod vedením Wiliama. Walkera.⁸ Tehdejší náčelník generálního štábu Momčilo Perišić podepsal 15. října úmluvu s velitelem NATO pro Evropu generálem Wesley Clarkem o zavedení vzdušné verifikační mise nad Kosovem.⁹

Listopad byl ve znamení pokusů o bilaterální rozhovory o Kosovu mezi Srbskou vládou a neoficiálními představiteli kosovských Albánců. Americký velvyslanec v Makedonii Christopher Hill v oddělených rozhovorech s představiteli srbské i albánské strany vyráběl jednu verzi možného budoucího statutu Kosova za druhou, jeho plány však obě strany odmítají – srbská jako příliš radikální, albánská jako nedostatečná. K přímým rozhovorům znesvářených stran nedošlo. Srbská vláda sice vyvíjela určité aktivity, do nichž zapojila příslušníky ostatních menšin na Kosovu žijících – Turky, Romy, Muslimy, Gorance a, jak říkala, „loajální Albánce“, nicméně rozhodující činitele albánského odporu se k jednacímu stolu dostat nepodařilo. Mezitím kontrolní stanoviště opuštěné srbskými pořádkovými silami znovu obsazovali příslušníci UÇK (na ně se žádné hrozby nevztahovaly), v prosinci 1998 se UÇK poprvé pokusilo přenést srážky do měst. V posledních dnech roku 1998 již po setmění v ulicích Prištiny skončil život. Mnozí zkušení členové pozorovatelské mise OSN se shodovali v názoru, že napětí, které bylo na Kosovu v té době cítit, bylo daleko větší než to, které zažili v rozhodujících chvílích v Bosně.

⁸ Samotná osobnost Wokera nebyla zvolena nejlépe. Měl sice zkušenosti s nedemokratickými režimy – jako diplomat a velvyslanec USA působil v Salvadoru, Hondurasu a Bolívii – nicméně tamní média blízka levicovým stranám a církvi jej obviňovala z obchodování se zbraněmi a z provokování nepokojů. Byl také šéfem přechodné správy východní Slavonie a tamní Srbové jej obviňovali z přecházení či tolerování etnického čištění. Samozřejmě již jen proto byl jeho příchod na Kosovo srbskou stranou velice nelibě nesen. Zde také mezinárodní veřejnosti oznámil údaje o sporném a dodnes nevyjasněném „masakru“ u obce Račak, za což byl 18. ledna srbskými orgány prohlášen personou non grata. O jeho nepřilíživé objektivitě ostatně svědčí i skutečnost, že byl na návrh H. Thačiho začátkem listopadu 1999 prohlášen za čestného občana Prištiny, přitom takovéto cti se zde předtím dostalo pouze Titovi a Fadilu Hodžovi.

⁹ Režim S. Miloševiče si v této situaci pospíšil s tím, aby o této jeho prohře (necelého půl roku po inscenovaném referendu, jež ústy voličů v podstatě vyjádřilo jeho vůli o zahraničním nevměšování se do kosovských záležitostí) nemohli být občané náležitě informováni a připravil útok proti nezávislým médiím. Nejprve vláda 8. října vydala „Nařízení o mimořádných opatřeních v podmínkách hrozby ozbrojeného útoku NATO“, na jehož základě bylo dočasně uzavřeno mnoho nezávislých rádií a všechny redakce nezávislých deníků. Poté skupština Srbska odhlasovala přijetí drakonického zákona o veřejném informování, umožňujícího udělovat na základě vznášených žalob za poškození cti, činnost proti republice atd. ohromné peněžní pokuty vydavatelům, šéfredaktorům atd. Přestupkový soud v následujících dnech (rozsudky byly vydány do 24 hodin po vznesení obvinění a pokuty musely být také zaplacený do 24 hodin) potrestal v podstatě likvidačními pokutami vlastníky a redaktory magazínu Evropljanin, deníků Dnevni telegraf, Glas javnosti aj. Na základě tohoto zákona přestal vycházet prestižní opoziční deník Naša Borba. Za udělování pokut a tažení proti nezávislým médiím byl odpovědný tehdejší ministr informací a současný srbský prezident Aleksandar Vučić! Vypořádání se s potenciálními oponenty zakončil režim koncem října odvoláním policejního náčelníka Jovice Stanišiče (později byl zavražděn) a odvoláním náčelníka generálního štábu Momčila Perišiče (jež se podle jeho pozdějších slov údajně protivil úmyslu S. Miloševiče již tehdy podstoupit riziko bombardování) koncem listopadu.

Snahy o manipulování veřejným míněním. Vyostřování situace

V mezidobí se povstalci stále lépe vyzbrojují. Na svých kontrolních stanovištích jsou již vybaveni i satelitními telefony. Jen od října do prosince 1998 bylo na hranicích zaznamenáno více než 25 incidentů s pašeráky zbraní a přechodem vycvičených příslušníků UÇK z Albánie. Jeden z největších se udál 14. prosince, kdy se hranice pokusilo přejít 140 osob a v přestřelce s pohraničníky zahynulo 36 pašeráků. Následovala odpověď UÇK – v pečské kavárně Panda zastřelili maskovaní příslušníci UÇK šest srbských středoškoláků.

Sílí samozřejmě i ve všech balkánských konfliktech přítomná mediální a propagační válka, jejímiž důsledky jsou jak neobjektivní zpravodajství a lobbyismus, tak přímé pokusy o manipulaci světovým míněním (v listopadu 1998 se například objevila zpráva o masakru albánského civilního obyvatelstva, aby byla vzápětí pro nedostatek důkazů odmítnuta), poukazuje se přitom na „genocidní charakter srbského národa“, množící se provokace UÇK mají za účel vyprovokovat reakci srbské strany a využít tak mimořádně nepříznivého mezinárodního postavení Jugoslávie k následnému zásahu mezinárodního společenství atd. Zásadním v tomto případě byl tzv. masakr v obci Račak, kde pozorovatelé OSN v čele s Wiliamem Walkerem našli 15. ledna 1999 čtyřicet pět těl mrtvých Albánců se stopami po střelných zbraních. Jakkoli zprávy finských patologů o příčinách smrti i o tom, manipulovali-li zabítí před smrtí se střelnými zbraněmi, byly značně neurčité, byla to právě tato událost, která výrazně pohnula celkovou situací (podobně jako v případě bosenských masakrů na tržišti Marakale v roce 1995) směrem k eskalaci. Hrozba vzdušných úderů NATO nabyla opět konkrétních obrysů.

Rozhovory v Rambouillet a v Paříži – marné úsilí o hledání konsensu

Koncem ledna 1999 pozvala Kontaktní skupina představitele srbské, resp. jugoslávské vládní garnitury a zástupce kosovských Albánců k rozhovorům, které měly začít 6. února. Albánci tuto nabídku okamžitě přijali, jako vedoucí delegace byl vybrán H. Thaçi. V delegaci měla nad zástupci umírněné frakce Ibrahima Rugovy převahu frakce UÇK a také v čele jednání nestál Ibrahi Rugova, ale Hashim Thaçi. Srbská strana na rozhovory přistoupila teprve dva dny před jejich oficiálním zahájením a jako vedoucí delegace byl vybrán vicepremiér Ratko Marković. Únorové jednání v Rambouillet bylo ovšem značně nevyvážené. Obě delegace se zde tváří v tvář vůbec nesetkaly a kontakt mezi nimi byl udržován pouze pomocí zprostředkovatelů. Delegace měly přijmout v podstatě předem připravený dokument, obsahující politickou a vojenskou část, na jehož základě by byla situace v Kosovu vyřešena výraznou politickou autonomií oblasti. Na ni a na trvalý mír v tomto území by dohlížela vojska NATO. Dokument v podstatě nevyhovoval ani jedné ze stran konfliktu, příznivější však byl straně srbské, protože neobsahoval nic, co by kosovským Albáncům zaručovalo postupné získání samostatnosti: Druhý bod např. zahrnoval dohodu o příměří a o složení a formě budoucích policejních sil v oblasti. Návrh počítal s autonomií. Bělehrad by si měl ponechat rozhodování v otázkách zahraniční politiky, obchodu a vnitřního trhu. Naopak kosovští Albánci by si měli do devíti měsíců zvolit svou vládu, která by postupně přejímala zodpovědnost za daně, zdravotnictví, školství, soudnictví, kulturu a policii. V žádném případě by však Kosovo nemělo získat nezávislost. Dvacetistránkový dokument počítá i s odzbrojením všech polovojenských organizací včetně UÇK během tří měsíců. Také by se měly zredukovat srbské policejní složky z nynějších 10 000 na zhruba 2 500. Pokud by k dohodě došlo, platila by po přechodnou dobu tři let. Poté by bylo znovu možné jednat o statusu provincie. Dokument ovšem byl nesymetrickým diktátem – jeho nepřijetí automaticky znamenalo hrozbu bombardování ovšem pouze jedné, totiž srbské strany leteckými silami NATO: celou věc pregnantně vyjádřila tehdejší americká ministryně zahraničí Madeleine Albrightová, která prohlásila, že bylo přijato rozhodnutí o použití síly v případě ztroskotání rozhovorů. *„Budou-li za ztroskotání rozhovorů zodpovědní Srbové, zaměříme se následně na srbské cíle. Pokud za to budou zodpovědní Albánci z UÇK, potom ztratí podporu mezinárodního společenství, na němž jsou závislí při sledování svých cílů.“*

Dne 17. února 1999 navrhlo NATO operační plán rozmístění mezinárodních sil v Kosovu, kdy by do této provincie z celkových zhruba 26 000 vojáků dorazilo v první vlně po vydání rozkazu asi 6 000 vojáků převážně amerických a francouzských jednotek. Bělehrad však jakoukoliv přítomnost zahraničních vojsk odmítl, čímž zmizela naděje na uzavření jednání do stanové lhůty. Americký ministr obrany William Cohen nařídil do 48 hodin rozmístit na základnách v Evropě 51 letadel pro možné úderů na srbské cíle.

V souvislosti s vypršením ultimáta, které dala Kontaktní skupina do poledne 20. února 1999, začali Bělehrad opouštět zahraniční diplomaté, kteří se obávali o svou bezpečnost. Letadla NATO už byla připravena na rozkaz k zahájení vzdušné operace proti Srbsku, k níž chtělo NATO přistoupit do 48 hodin, pokud by jednání zkrachovala.¹⁰ Den před koncem lhůty pro ukončení jednání však ani jedna ze stran nejevila náznak ke kompromisu. S. Milošević prohlásil: „*Nedáme Kosovo ani za cenu bombardování.*“ Kosovští Albánci zase odmítali přistoupit na požadavek, aby UÇK složila zbraně.¹¹

Po vypršení ultimáta stanoveného na 20. února 1999 prodloužila Kontaktní skupina jednání o dosažení mírového dokumentu o Kosovu. Konference byla prodloužena sedm hodin po vypršení poledního ultimáta na základě podmíněného nebo částečného souhlasu obou stran.¹² Vojenská příloha dohody se týkala vyslání mezinárodních sil pod vedením NATO, které by dohlížely na plnění dohody.

Do čela jugoslávské delegace se v poslední fázi jednání postavil tehdejší srbský prezident Milan Milutinović. Prohlásil, že přijímá v principu politickou dohodu o autonomii pro Kosovo, ale ne roli NATO při kontrole plnění dohody. Odmítl přítomnost jednotek NATO na území srbska. H. Védrine však upozornil na to, že podepsat lze jen celou dohodu. Také kosovskoalbánská delegace vyslovila souhlas s dohodou udělující Kosovu na přechodné tříleté období autonomii. Požadovala konání referenda o sebeurčení a vyslání sil NATO do Kosova. M. Albrightová, která se znovu zapojila do jednání, aby přesvědčila kosovské Albánce k podepsání dohody, neuspěla a prohlásila, že jednání blokují obě strany a pokud by tento stav setrval, NATO nebude bombardovat cíle v Srbsku. Zopakovala ale, že pokud Bělehrad odmítne dohodu a kosovští Albánci ji přijmou, NATO bude bombardovat Srbsko. Pokud by dohodu odmítli pouze kosovští Albánci, „*přestaneme je podporovat a bude vynaloženo veškeré úsilí, aby už nedostávali pomoc*“.

Dne 23. února 1999, těsně před vypršením ultimáta se srbská a kosovská delegace dohodly na poskytnutí „významné autonomie“ Kosovu. Srbská strana vyslovila souhlas, aby mělo Kosovo autonomii, jakou mělo do roku 1989. Delegace UÇK vyslovila souhlas s politickou dohodou s tím, že potřebuje ke zvážení a ke konzultacím se svými členy dva týdny. Politické ujednání o autonomii však podepsáno nebylo, protože na vojenské části dokumentu o mírovém řešení konfliktu v Kosovu se srbská a kosovská delegace zásadně neshodovaly.

Dne 23. února tedy skončily rozhovory prozatím bez výsledků. Na 15. 3. 1999 byla dohodnuta nová konference, která se měla věnovat všem aspektům politické i vojenské stránky mírového plánu. Břežnové rozhovory (15.–18. 3.) v Paříži ovšem potvrdily netrpělivost velmocí dále jednat a byly pro další vývoj věcí rozhodující. K dokumentu z Rambouillet zde byl na poslední chvíli připojen nový dokument, jehož vojenské dodatky nebyly pro jugoslávskou stranu akceptovatelné, byť na politické řešení byla ochotna přistoupit. Tato smlouva, jejíž znění nebylo veřejnosti vůbec známé a která např. v článku 8. Dodatku B předpokládá, že příslušníci garančních jednotek NATO by měli „*spolu s vozidly, loděmi, letadly a druhým materiálem*

¹⁰ Na základnách NATO bylo připraveno celkem 430 bojových a doprovodných letadel, včetně 260 amerických strojů.

¹¹ Pleurat Sedjiu, činitel UÇK řekl, že přítomnost UÇK a její síla je jediný způsob, jak zajistit bezpečnost Albánců v Kosovu.

¹² Dohoda vypracovaná Kontaktní skupinou požadovala udělení autonomie Kosovu, stažení srbských bezpečnostních sil, odzbrojení albánských povstalců.

svobodný a neomezovaný přístup na celé teritorium SR Jugoslávie, včetně vzdušného prostoru a teritoriálních vod,“ a v dalších člancích pak zavazuje SRJ na „*bezplatné a prioritní poskytování služeb (telekomunikace, cesty, letiště a přístavy).*“ Pařížské rozhovory již vlastně jen potvrdily rozhodnutí aliance NATO celou situaci vyřešit silou. Poté, co albánská strana dokument podepsala (přestože politicky byl stále spíše výhodnější pro stranu srbskou), byla cesta k násilnému řešení situace otevřena.

Letecký útok NATO

Generální tajemník NATO Javier Solana vydal 23. dubna 1999 rozkaz k započetí vzdušných operací proti Jugoslávii. Vláda SRJ vyhlásila stav bezprostředního válečného ohrožení, což ovšem vláda Černé Hory nepřijala. Dne 24. března 1999 několik set letadel NATO zaútočilo na Jugoslávii. Bez schválení Radou bezpečnosti OSN, ale také bez pevného plánu o tom, čeho by mělo bombardování dosáhnout. Válka tedy začala proto, že jedna ze stran nepodepsala smlouvu, která z tehdejšího hlediska byla pro ni nevýhodná. Hovořilo se o tom, že válka není namířena proti srbskému národu, jen proti jeho politickému vedení. Vše ostatní - kolony utečenců, stovky mrtvých v důsledku bojů mezi srbskými silami a UÇK, stovky civilních obětí bombardování, následovalo...

První útok aliance provedla raketami Tomahawk z amerických válečných lodí Gonzales a Philippine Sea a britské ponorky Splendid a současně osmi americkými strategickými bombardéry B-52H Stratofortress z britského Fairfordu. Postupně se zapojily dálkové bombardéry B-2A Spirit (nejdražší letadlo všech dob, poprvé nasazené v boji¹³), startující z letiště Whiteman AFB ve státě Missouri a stíhací bombardéry F-117A (měly premiéru v Perském zálivu v roce 1991) startující z italského Aviana. Tato tzv. neviditelná letadla, typ Spirit, každé téměř za více jak dvě miliardy dolarů a typ Nighthawk, každé za 50 milionů dolarů, byly tehdy považovány v americké armádě za superzbraně. Dále USA nasadily i strategické bombardéry B 1. Pak zasáhly standardní letouny stíhačky F-15E, F-16 a F/A18C/D.¹⁴

Celkem bylo v první fázi nasazeno na 420 letadel. Počet nasazených letadel stoupl v dalších dnech na tisíc. Do počátku května bylo provedeno 15 000 letů, z toho třetina bojových a svrženo 15 000 bomb. Celkem bylo provedeno 35 tisíc letů, při kterých bylo svrženo 15 tisíc tun výbušnin a podle některých nasazeno až 1 600 letadel. Útočných a podpůrných akcí se vedle amerických a britských letadel zúčastnila i letadla francouzská, německá, italská, kanadská, holandská, belgická, španělská a turecká.

Letecké útoky trvaly 78 dní a byly zakončeny podepsáním vojensko-technické dohody o stažení jugoslávských bezpečnostních sil s Kosova, jež představitelé NATO a jugoslávské armády podepsali v Kumanově 9. června (zůstává otázkou, zda makedonské město Kumanovo bylo vybráno náhodou, nebo úmyslně. Srbská armáda totiž v říjnu 1912 u Kumanova vybojovala během první balkánské války rozhodující bitvu s osmanskou armádou, která jí otevřela cestu k získání Kosova). Nazítrí Rada bezpečnosti OSN schválila rezoluci, která mezinárodním mírovým silám (KFOR) pod velením NATO schvaluje vstup na Kosovo. Jugoslávské ozbrojené síly opustily Kosovo 20. června a Javier Solana stejného dne oznámil, že jsou letecké úderů na Jugoslávii i oficiálně zastaveny. Po dlouhém váhání nakonec jugoslávská skupština 24. června zrušila válečný stav.

Poté S. Milošević vyhlásil vítězství, prohlásil srbský národ za hrdinu, občanům blahopřál k míru a vyhlásil počátek prací na obnově země...

Role médií

¹³ Letadlo za čtyři miliardy dolarů, vybavené šestnácti 904 kg těžkými bombami GAM, naváděnými na cíl přes satelity s údajnou přesností šest metrů.

¹⁴ Sledovací systém tvořilo 27 satelitů.

Jednu ze zásadních rolí hrála v poslední balkánské válce média. Rozhodnutí NATO přimět bombardováním Srbsko ke ctění lidských práv a přistoupení na mírový plán pro Kosovo samozřejmě vyvolalo zájem všech světových médií. Vzhledem k obrovské vojenské moci Aliance, jež se vznášela nad Jugoslávií, která byla navíc pod sankcemi, byl vojenský výsledek jasný od začátku. Nicméně bitvy se mohou vyhrát i ztratit také v zákopech veřejného mínění. Obě strany proto skrývaly informace, které pro ně nebyly příznivé a využívaly lži a různé implikace, aby získaly podporu veřejnosti.

Miloševićův režim zvětšil schválením přísně restriktivního zákona tlak na již předtím značně oslabená nevládní a opoziční média (viz zákon o veřejném informování z října roku 1998). Všechna vládní média cele sloužily propagandě, často vulgární a štvavé, což není tak nepochopitelné v době samotné agrese NATO. Nicméně již měsíce předtím v nich probíhala jakási psychologická příprava, zpracovávající srbskou veřejnost, aby Alianci a potažmo i kosovské Albánce považovala za své úhlavní nepřátele, podobně ostatně, jak tomu bylo při přípravě na události v letech 1989–1991 v rubrice *Mezi námi* v novinách *Politika*, což jsem vyložil v minulé přednášce. Celou dobu vzdušných úderů režimní tisk lhal, přinášeje zpravodajství např. o desítkách sestřelených letounů NATO (i když kolik jich bylo ve skutečnosti sestřeleno, se zřejmě nedovíme nikdy), o tom, jak je NATO na hranici rozpadu, o masových protestních mítincích na podporu Srbů atd. Představitelé moci se snažili postihnout svých cílů kontrolou nad zpravodajstvím o událostech, zveřejňující tak obširné informace, byť většina z nich byla nedůležitá a nepřesná. Novinářům se servírovala zejména propaganda a minimum informací.

Bohužel, takto nepostupoval pouze Miloševićův režim, od nějž se to očekávalo, ale také NATO a často i mnozí ministerští předsedové a prezidenti demokratických zemí. Aliance vedla agresivní informativní politiku: servírovala fámy, fantasticky přeháněla a dávkovala lživé zvěsti a spekulace. Činila vše pro to, aby se bombardování představovalo jako jediné možné řešení, při kterém nemůže dojít k prolítí krve civilistů a není tedy důvodů k obavám. Na brífincích se intervence představovala jako „humanitární akce“ a trvalo se na tom, že je více než 600 denních útoků zaměřeno pouze proti jednomu člověku a jeho vojenské infrastruktuře.

Brífinky byly prostoupeny lžemi a nesprávnými informacemi. Trojice zajatých amerických vojáků byla lživě představena jako příslušníci mírových sil OSN v Makedonii. NATO 29. března oznámilo, že srbsští vojáci zabili Fehmi Aganiho a ještě další čtyři známé kosovské Albánce (mj. Vetona Surroiho). Letecký velitel Willby prohlásil, že tato zpráva pochází z velmi spolehlivých zdrojů na Kosovu a že jeho oddělení zprávu pečlivě prověřilo. Tímto spolehlivým zdrojem ovšem bylo londýnské Kosovské informační centrum, založené exilovými kosovskými Albánci. Tehdy také byla zveřejněna zpráva, že byla vypálena vila I. Rugovy a že se zraněný Rugova skrývá v lesích, přestože s ním novináři hovořili v jeho vile, známý velitel srbských paravojenských milicí Arkan řádl na Kosovu, byť denně dával interview bělehradské televizi ze svého luxusního obydlí. Přištinský fotbalový stadion byl přeměněn na koncentrační tábor pro 100 000 Albánců, 20 učitelů bylo zabito před zraky žáků, Milošević s rodinou utekli ze země atd. Tyto lživé zprávy byly široce mediálně využívány (u nás zejména Lidovými novinami) a pomohly v kritickém okamžiku upevnit jednotu 19 zemí NATO. Těžko v tomto případě nemyslet, že Aliance tyto pověsti, o nichž ve většině případů věděla, že nemají adekvátní potvrzení nebo že přichází ze zdrojů, které byly nesporně zainteresovány na zintenzivnění srážek, využívala k ospravedlnění bombardování před podezřívavou veřejností.

NATO a její mluvčí Jamie Shea často citovala počet vojenských vozidel, zničených při bombardování. Útok měl údajně z potřeby vyřadit 122 tanků, 220 vojenských transportérů, většinu dělostřeleckých baterií atd. Poté, co se však jugoslávská armáda stáhla z Kosova, ukázaly důkazy shromážděné z nezávislých zdrojů, že počty, které

NATO zveřejňovalo, byly zcela přehnané. Jen pokud jde o tanky, pak jugoslávská armáda ztratila třináct strojů, z toho pouze osm jako výsledek bombardování, o dalších pět přišla při bojích s UÇK...

Skutečnost, která mohla nejvíce ohrozit jednotu NATO, však byla otázka mrtvých civilistů. Když byly mluvčím NATO kladeny otázky v souvislosti s civilními oběťmi, byly nepravdy a lži používány nejčastěji. Každá nová tragédie civilů byla v odpovědích neutralizována opakovanými údaji o srbských zločinech a utrpení utečenců. Útok na dvě skupiny albánských utečenců v oblasti Djakovice 14. dubna vedl přímo k sériovým lžím. Nejprve německý ministr obrany Rudolf Scharping z útoku obvinil srbské letectvo (které ovšem v důsledku neustálé přítomnosti desítek letounů aliance prakticky ani nemohlo vzlétnout). Dalšího dne, v bulletinu pro tisk, který vydával bruselský štáb NATO, Aliance přiznala, že jeden z jejích letounů omylem vypustil jednu bombu na civilní vozidlo, ale i dále zůstala implikace, že jsou za útok vinni srbské síly. Podle svědectví přeživších ovšem letouny kroužily nad kolonou a bombardovaly ji minimálně čtyřikrát. Západní novináři na místě objevili desítky ohořelých mrtvých těl, zničené traktory a domy, mluvčí aliance však ještě dalších několik dní trval na tom, že civilní cíl trefily letouny pouze jednou. Oficiálně změnil stanovisko teprve 19. dubna, kdy přiznal, že při útoku 12 letounů, které spustily celkem dvanáct bomb, byly zasaženy dva konvoje. Přitom byla zveřejněna nahrávka pilota, který byl údajně odpovědný za bombardování, jež při akci tvrdil, že jde o vozidla vojenského typu. Dva dny později mluvčí přiznal, že nahrávka neměla s útokem na konvoj žádnou souvislost.

Učiněno bylo také vše pro to, aby se byla zpochybněna kredibilita každé události, která nesloužila cílům NATO. Na příklad, když se I. Rugova, o němž se tvrdilo, že se skrývá, objevil v jugoslávské televizi, odsuzuje bombardování NATO, trvalo se na tom, že jde o trikové záběry, popř. že byl Rugova zdrogovaný, pod tlakem, nebo alespoň nesprávně citován.

Velké manipulace se, ostatně jako i v případě např. bosenské války, odehrávaly na poli počtu obětí konfliktu na obou stranách. Během války rostly odhady o počtu zabitých ze dne na den až k statisícovým cifrám. Začalo se s nimi operovat zhruba po týdnu bombardování, kdy se ukázalo, že Milošević nejen neustoupil (v kalkulacích stratégů NATO se předpokládalo, že, podobně jak tomu bylo při bombardování postavení bosenských Srbů v roce 1995, Milošević ustoupí během několika dnů, po nichž bude mít omluvu – vidíte, nedá se nic dělat, musíme ustoupit před hrubou silou), ale naopak využil situace k definitivnímu vypořádání se jak s UÇK a neloajálními Albánci, tak s vnitřní opozicí. Tehdy se také začalo poprvé mluvit o tom, že bombardování má za cíl zabránit etnickému čištění, o němž v počátcích bombardování nebylo řeči. Teprve od té doby se počalo používat eufemismu „humánní válka“ a zapomnělo se na pravou příčinu, proč k bombardování došlo. Postupně se došlo až téměř k půlmilionovým ztrátám v důsledku etnického čištění...

Podle údajů zveřejněných v roce 2015 bělehradskou organizací Fond za humanitarno pravo v průběhu roku 1998 na Kosovu zahynulo 2 156 lidí, z toho 1 804 albánské národnosti, 269 národnosti srbské a 63 Romů. Z uvedených zahynulých činily civilní oběti 1 100 Albánců, 132 Srbů a 46 Romů; dále zahynulo 703 příslušníků UÇK a 175 příslušníků Jugoslávské armády a policie. V období od 1. ledna do 14. června 1999 bylo zabito 10 122 lidí, z toho albánských civilistů 7 346, 1 354 příslušníků UÇK, 865 příslušníků Jugoslávské armády a policie, převážně Srbů, 385 srbských civilistů a 172 Romů a příslušníků jiných národností. V důsledku bombardování zahynulo od 24. března do 9. června 1999 na Kosovu 488 lidí (248 Albánců, 202 Srbů a 37 Romů), v Srbsku pak 260 osob, a dalších 10 v Černé Hoře. Po konci bombardování, od 15. června 1999

do 31. července 2000 bylo na Kosovu zabito 717 Srbů, 307 Albánců, 233 Romů a příslušníků dalších národností, dohromady 1 257 obětí. Počet obětí je i bez přehánění děsivý, zaráží především počet civilních obětí.

Důsledky bombardování

Některými humanisty opěvovaná etická válka, či, jak byla eufemisticky nazývána, „letecká kampaň“, ovšem jenom opět dokázala, že použití masové síly bez znalosti všech podstatných historických konotací, pečlivě připraveného politického plánu a v tak citlivé oblasti, jako je pověstný balkánský sud prachu, nemůže přinést trvalé řešení. Škody a ztráty nakonec totiž utrpěli všichni, aniž by se přitom dospělo k výraznému zlepšení situace. Jugoslávská, respektive srbská strana musela přijmout v podstatě stejné, v mnohém však i horší podmínky než byly ty, jež mohla podepsat před bombardováním. Kosovo, považované mnohými intelektuály za kolébkou srbské duchovnosti, pro ni bylo nadobro ztraceno. Její infrastruktura i ekonomický potenciál byly závažně postiženy (bylo to totiž právě bombardování civilních prvků infrastruktury, co přivedlo jugoslávské vedení k přijetí podmínek skupiny G 8), s ekologickými problémy, vzniklými v důsledku bombardování, se vyrovnávala dlouhá léta. Srbská společnost byla hluboce deprimována a vnitřně rozvrácena, zemí bloudily desetitisíce kosovských uprchlíků, kteří navždy ztratili své domovy. Kosovské trauma dodnes provází její další vývoj.

Albánská kosovská komunita prošla kalvárií útěků a návratů, její sídla byla mnohde namnoze zničena a co víc, tradiční systém zdejší společnosti, staletými zakořeněný, se rozpadl se všemi důsledky, které z toho vyplývají. Radikalizované bojůvky se jen těžko navracely ke spořádanému civilnímu životu, celá společnost dodnes není ani zdaleka konsolidovaná.

Mezinárodní společenství pak neslo na svých bedrech finanční břemeno obnovy válkou zpustošených území. Jeho vojenské jednotky musely být ještě dlouhá léta na Kosovu přítomny, aniž by však byly schopny zachovat a zabezpečit to, oč podle mnoha proklamací šlo, totiž multietnický charakter regionu a mírové soužití lidí s rozdílnou etnickou, náboženskou i historickou zkušeností...

Kosovo po akci NATO - obraz neschopnosti KFOR i civilní správy OSN

Do podzimu 1999 bylo na Kosovu rozmístěno kolem 50 000 vojáků KFOR, kteří ovšem velmi často pouze demonstrovali neschopnost uskutečnit proklamované cíle, s nimiž na Kosovo přišli – tedy zamezit etnickému čištění, zabezpečit bezpečnost všem obyvatelům této oblasti a vybudovat multietnickou demokratickou společnost. Podle údajů mluvčího bělehradské kanceláře Vysokého komisariátu OSN pro uteřence Makki Shinochara, bylo v listopadu 1999 na útěku z Kosova 240 000 osob (Srbů, Romů, Turků, Muslimů aj.). KFOR a mezinárodní správě OSN UNMIK se především nepovedlo zajistit ochranu nealbánských menšin na Kosovu, a to nejen srbské a černohorské, ale také menšiny slovanských muslimů. Souvislé srbské osídlení je v současnosti v tzv. severním Kosovu, tedy od Kosovské Mitrovice na sever, v oblasti, která byla ke Kosovu připojena teprve v roce 1955 jako prakticky etnicky čistě srbské. Jinde na Kosovu žijí Srbové převážně v enklávách, dodnes často bez možnosti svobodného pohybu po okolí... Neúspěšnost snahy civilní správy OSN (UNMIK) o „obnovení multikulturního společenství“ na Kosovu, se projevila zejména na jaře roku 2004, kdy při protisrbském pogromu padly jak životy na obou stranách zneprátených etnik, tak také celá řada srbských církevních památek, mj. památky zapsané na seznam světového kulturního dědictví UNESCO.

Bludné kruhy srbské politické scény

Referendem, které se v Srbsku uskutečnilo 28. a 29. října 2006, byla velice těsnou většinou jednoho procenta po dlouhých jednáních schválena nová srbská ústava. Její přijetí bylo zcela záměrně načasováno do doby finalizačních prací na novém plánu, který měl vyřešit konečný status Kosova,¹⁵ a který připravoval a s jistým zpožděním nakonec také vypracoval zmocněnec OSN pro vyjednávání o dalším statusu Kosova, bývalý finský prezident Maarti Ahtisaari. Této strategii byla také ústava zcela utilitárně podřízena a opatřena naprosto netypickou úvodní preambulí, v níž se mj. píše, že „*Oblast Kosovo a Metochie je součástí srbského území, má postavení skutečné autonomie v rámci státu Srbsko a z tohoto postavení Oblasti Kosovo a Metochie vyplývají ústavní povinnosti všech státních orgánů zastupovat a chránit státní zájmy Srbska na Kosovu a Metochii ve všech vnitropolitických i zahraničněpolitických vztazích*“. Preambule tedy zcela nutně do doby, než ústava nebude případně novelizována, staví Kosovo a Metochii¹⁶ do absolutního centra zájmu a politického úsilí každé nové srbské vlády. A samozřejmě skutečnost, že Kosovo je třeba „teritoriálně“ zachovat uvnitř srbských hranic, je, až na málo vlivné liberální politické subjekty, zcela nezpochybnitelná pro všechny srbské politické strany napříč pravolevým spektrem. Z tohoto důvodu byl tehdy také Ahtisaariho plán, obsahující články předjímající kosovskou svrchovanost, byť nahlíženou,¹⁷ srbským parlamentem en bloc odmítnut, byť se více než 70 % plánu zabývalo postavením a ochranou menšin, decentralizací, ochranou srbského kulturního i duchovního dědictví a lidskými právy.¹⁸

Srbská kampaň na zachování Kosova v rámci teritoria srbského státu, byla totiž v souvislosti s mýtickou složkou, s níž je pro Srby Kosovo spojeno, o níž jsme již hovořili, vedena i snahou jednacích politiků a politických stran nevstoupit do srbské historie jako ten, kdo „srbský Jeruzalém“¹⁹ definitivně ztratil a být tak označen za novodobého Vuka Brankoviće.²⁰ Tehdejší srbská vláda i prezident v souvislosti s Kosovem stále operovali nejrůznějšími variantami autonomie, ovšem skutečný plán toho, jak by, podle Bělehradu, měla probíhat „symbióza“ s Kosovem bez narušené teritoriální integrity a co je to ona v preambuli zmíněná „skutečná autonomie“, z úst srbských představitelů detailně nikdy nezazněla. Takovýto plán totiž reálně, s ohledem na skutečný stav věcí, ani existovat nemohl. V současnosti, po vyhlášení nezávislosti Kosova, je tato snaha ještě paradoxnější.

Je přitom pozoruhodné, že v kosovských argumentech v době, kdy v Srbsku byla u moci liberálně demokratická opce, nezazníval, respektive zcela se ztrácel ten nejdůležitější: totiž že

¹⁵ Kosovo bylo spravováno podle směrnice RB OSN 1244 z 10. června 1999, podle níž byla tato oblast stále de iure pod srbskou svrchovaností.

¹⁶ Srbská strana v označování této oblasti výhradně trvá na termínu Kosovo a Metochie. Ve svých jednáních o dalším statusu Kosova sice srbská strana operovala principem teritoriální integrity státu, prvky „historického práva“ na území však činí podstatnou část emotivních argumentů, určených zejména pro vnitropolitické použití.

¹⁷ Plán Maarti Ahtisaariho předpokládal kosovskou hymnu, erb, vlajku, ústavu (s výjimkou hymny to vše ovšem Kosovo mělo i v dobách, kdy bylo autonomní oblastí v rámci SFRJ), možnost uzavírat mezinárodní smlouvy a být členem mezinárodních organizací včetně finančních.

¹⁸ Kosovští Srbové v plánu také získali možnost obsazovat místa policejních náčelníků v srbských okresech, možnost sdružování těchto okresů, možnost stálé spolupráce se Srbskem a financování jejich potřeb ze Srbska atd.

¹⁹ V průběhu turecké nadvlády Srbská pravoslavná církev chránila a ztělesňovala vzpomínky na zaniklou slávu středověkého srbského státu, v němž „*nejsvatějším místem bylo Kosovo*“. Kosovo se tak stalo ústředním mýtem srbského pravoslaví a odtud přešlo i do politického diskurzu. V pravoslavném podání je symbolickým svatým místem, kolem něhož se shromažďuje národ a je tak jakýmsi srbským ztraceným rájem. Odtud se tedy o Kosovu již od středověku hovoří jakožto o srbském Jeruzalémě a toto syntagma se stalo v období krizí od konce 80. let 20. století velmi výrazným politikem. Viz např. Vjekoslav PERICA, *Balkanski idoli 1*. Beograd 2006, s. 48–49.

²⁰ Podle legendy byl za porážku na Kosově poli v roce 1389 porážku odpovědný mocný srbský šlechtic Vuk Branković, který v rozhodujících chvílích bitvy se svými šiky do boje nezasáhl, nepodpořil hlavního velitele – srbského knížete Lazara Hrebeljanoviće – a tak zapříčinil smrt Lazarovu a výkvětu srbské šlechty, porážku srbského vojska a tedy i národní srbskou katastrofu. Historicky ovšem není Brankovićevo zrada (podobně jako v případě Miloty z Dědic na Moravském poli) prokázána, Vuk Branković naopak po celý svůj zbývající život proti Turkům bojoval.

Kosovo pro Srbsko prakticky ztratil Slobodan Milošević, resp. politika jím vedená. Politika, která vedla k naprostému odcizení Srbů a Albánců, ke vzniku novodobých historických resentimentů, nedůvěry a nenávisti, tedy těch atributů, které na Kosovu v současnosti naprosto zneumožňují mírové soužití a koexistenci těchto dvou národů a které během jednání ze srbských nabídek na autonomii či „skutečnou“ autonomii činily návrhy zcela odtržené od reality. A tato politika má svůj začátek v Miloševićově „antibyrokratické revoluci“. Kosovo, resp. možnost spolunažívání Srbů a Albánců na tomto území, totiž Milošević neztratil v roce 1999, ale o deset let dříve, v březnu 1989, kdy slavnostně vyhlásil novelizaci srbské ústavy, která Kosovo zbavila „skutečné“ autonomie, již mu poskytla jugoslávská ústava z roku 1974.

Tápání mezinárodního společenství

Na druhé straně se ovšem srbské nedůvěře vůči slibům ohledně budoucího „demokratického Kosova“ nebylo možno divit. Většina projevů a politických prohlášení představitelů tzv. mezinárodního společenství v souvislosti s Kosovem vždy zdůrazňovala závažnost obnovy a zachování multietnické společnosti. A mezinárodní společenství se také snažilo (a snaží) Kosovo představit tak, jako by se směrem k tomuto ideálnímu cíli pohybovalo. Realita je ovšem taková, že o multietnické společnosti na Kosovu hovořit v žádném případě nelze: stupeň nenávisti, strachu a podezření mezi jednotlivými etniky zde totiž zůstává na úrovni, která existovala po skončení bombardování. Během let, které od té doby uplynuly, ovšem mezinárodní společenství tuto skutečnost nepřijímalo, ba dokonce ústy svých mluvčích, resp. kosovských protektorů – šéfů civilní kosovské správy OSN UNMIK²¹ – a navzdory faktům, které hovořily jasnou řečí, tvrdilo, jak Kosovo k multietnicitě mílovými kroky kráčí. Tvrdilo to dokonce i po výbuchu masových protisrbských nepokojů v březnu roku 2004.

To ovšem není pouze otázka naivity. Existovaly a existují totiž hluboké dvojí standardy, které na Kosovu mezinárodní společenství používalo a používá. Dvojí standardy, založené na velmi skutečném utlačování Albánců během Miloševićovy doby a vyhánění desítek tisíc Albánců, k němuž došlo po začátku bombardování. Převládající pocity velké většiny mezinárodního personálu, který přišel na Kosovo v roce 1999, byly černo-bílé. Podle nich byli Srbové utlačovatelé a Albánci utlačovaní. Mnozí z něj si dodnes neuvědomili, že se situace zcela obrátila a z utlačovatelů se stali utlačovaní a naopak. Po převratu v Jugoslávii v roce 2000 došlo ke změně přístupu mezinárodního společenství k Srbsku, podobná změna ovšem dlouho patrná v reakci UNMIK, který v podstatě stále pohlížel na Srbsko a částečně i na kosovské Srby jako na nepřátelskou entitu. Tento postoj pak vedl a stále vede k nedostatku pochopení pro velmi zásadní těžkosti srbské a další nealbánské kosovské společnosti a s tím souvisejícímu nedostatku tvrdosti vůči provokacím albánské většiny. To také přispělo např. k plné podpoře institucím, jako je příštinská univerzita, která je zcela albánská, a antagonismu vůči podobné, zcela srbské univerzitě v severní části Kosovské Mitrovice.

Mezinárodní společenství již na počátku svého působení v Kosovu také dokonce navrhlo a zbudovalo tzv. Kosovský ochranný sbor (KOS), jenž je v podstatě pouze reorganizovanou a mírně odzbrojenou formou bývalé Kosovské osvobozené armády – UÇK (odzbrojení příslušníků UÇK, které bylo součástí rezoluce OSN o Kosovu 1244 a k němuž mělo dojít vzápětí po ukončení leteckých operací NATO, bylo pouhou fraškou). KOS řídil až do ledna roku 2006, kdy se stal předsedou kosovské vlády (předsedou vlády byl do března 2008) veterán z bojů v Charvátsku a bývalý vrchní velitel UÇK generál Agim Çeku, proti němuž existují zatím nepotvrzená obvinění ze spáchání válečných zločinů (z tohoto důvodu byl i několikrát v

²¹ UNMIK (angl.: United nation mission in Kosovo) – Mise Organizace spojených národů v Kosovu. Vznikla 10. června 1999 na základě Rezoluce RB OSN č. 1244 jako prostředek civilní správy. Prosazování úkolů bylo zabezpečováno pomocí čtyř hlavních pilířů: policie a soudnictví pod přímým vedením OSN, civilní správy pod přímým vedením OSN, posilování demokracie a budování institucí pod dohledem Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě, rekonstrukce a ekonomická pomoc je vedená Evropskou unií.

zahraničí zadržen, vždy však byl pro nedostatek přímých důkazů propuštěn). Existence této organizace tak byla také jedním z dalších limitujících faktorů vytvoření skutečné multietnické společnosti

Uprchlíká otázka

Byly to zřejmě i výše zmíněné dvojí kosovské standardy, které také omezily úsilí UNMIK, aby navzdory albánské nesmiřitelnosti umožnil návrat srbských vyhnanců. Naprosto indikativní je v tomto případě srovnání s Bosnou a Hercegovinou, neboť jak v tam, tak na Kosovu si mezinárodní společenství vytklo jako svůj hlavní cíl znovuobnovení mnohonárodnostního soužití, návrat utečenců a svobodu pohybu. K podpoře tohoto cíle byly v Bosně poskytovány významné finanční částky těm entitám, které návrat uprchlíků podpořily či alespoň umožnily, odepřeny pak byly těm, které na tomto problému nespolupracovaly. Výsledkem tohoto principu je v současnosti prakticky svoboda pohybu bosenského obyvatelstva po celém území a postupný návrat jinoetnických uprchlíků do svých předtím etnicky vyčištěných domovů (byť nechceme tvrdit, že situace je v Bosně a Hercegovině ideální). V případě kosovských Albánců, kteří ve své velké většině (výjimky ovšem i zde samozřejmě existují) návrat srbských, romských i dalších nealbánských uprchlíků neumožňují, tak UNMIK v obavách před ostrými střety s albánskou komunitou, nečinil. Výsledkem tohoto přístupu pak byla getoizace nealbánského obyvatelstva.

Již jsme zmínili, že podle údajů mluvčího bělehradské kanceláře Vysokého komisariátu OSN pro utečence bylo v listopadu 1999 na útěku z Kosova 240 000 osob (srbské a černohorské národnosti, Romů, slovanských Muslimů), které byly po vojenském zásahu NATO vyhnány, popř. odkud samy v obavách o svůj život odešly. Jejich návratu a integraci do kosovské společnosti bránilo, a vlastně i stále brání, několik faktorů. Prvním z nich je samozřejmě stálý tlak albánského obyvatelstva, který se nejmórněji projevil v událostech z března roku 2004, kdy i přes přítomnost jednotek KFOR došlo k výbuchu protisrbských násilností, při nichž bylo několik srbských enkláv etnicky vyčištěno. Jejich obyvatele většinou stačili příslušníci KFOR evakuovat (během nepokojů ovšem i tak zahynulo 28 osob srbské národnosti), obydlí však byla vypálena a srovnána se zemí. Přestože později vydala dočasná kosovská vláda prohlášení o tom, že zničená obydlí budou z patřičných fondů obnovena, jen málokdo z takto postižených obyvatel měl vůli v oblasti nadále zůstat.

Druhým je fakt, že srbské a černohorské etnikum žije getoizováno v enklávách. Obyvatelé izolovaných srbských vesnic, popř. skupin vesnic, nemohou v důsledku špatné bezpečnostní situace často obdělávat ani svoje pozemky v katastru obcí, mimo enklávy pak nevycházejí bez vojenského doprovodu. Jiné pracovní příležitosti nemají a jsou prakticky odkázáni na trvalou humanitární pomoc, bez níž by v oblasti nemohli přežít. Ve městech v současnosti Srbové prakticky nežijí, jedinou výjimku tvoří rozdělená Kosovská Mitrovice, jejíž srbská část navazuje na etnicky homogenní srbské území sousedící přímo s vlastním Srbskem. Uprchlíci z městských aglomerací navíc na rozdíl od rolnického obyvatelstva, které je stále připraveno nasednout na traktory, na nichž se skrovným majetkem přijelo, a pokud by to bylo z bezpečnostního hlediska jen trochu možné, vrátit se zpět, již většinou na návrat rezignovali a snažili se, byť často velmi nevýhodně, prodat pomocí prostředníků svůj nemovitý majetek na Kosovu a začít nový život jinde. Za takovýchto podmínek pak samozřejmě není divu, že se do oblasti uprchlíci nevracejí a naopak zbylé nealbánské etnikum z Kosova odchází. Možnost trvalého odchodu z oblasti volí samozřejmě zejména mladé a ekonomicky aktivní obyvatelstvo.

Třetím faktorem je neexistence programu pro návrat uprchlíků. Pokud pak k návratu dojde, což se stává pouze v případě, že jsou zničená a často do základů zbouraná sídla z patřičných fondů civilní správy UNMIK obnovena, nelze v důsledku omezené svobody pohybu a nemožnosti nalézt zaměstnání hovořit o návratu plnohodnotným. Perspektiva návratu totiž nemůže být budována na trvalé humanitární pomoci. A bez návratu uprchlíků a zaručení běžných

norem a standardů menšinových práv, by po vyřešení konečného statusu Kosova zůstala jen trpká pachut' toho, že letecká válka NATO a následná civilní správa OSN jen přispěla k vytvoření nového monoetnického albánského státu. A to podle všech prohlášení rozhodně nebylo jejich cílem.

Politika appeasementu?

Mezinárodní společenství ovšem ve snaze vyhnout se větším konfliktům s albánským obyvatelstvem Kosova často ustupovalo i v jiných a z hlediska historické zkušenosti i zcela zásadních věcech. Již výše jsme poukázali na skutečnost, že srbská strana ve svých jednáních argumentovala principem teritoriální integrity státu, přičemž nechybějí ani prvky tzv. historického práva. Albánská strana naopak při jednáních o Kosovu operovala téměř výhradně právem národa na sebeurčení, které podporovala nejrůznějšími aktuálními argumenty. Byl mezi nimi i ten, který shrnul v červnu 2007 ve svém prohlášení kosovský premiér Agim Çeku: „*Chtěl bych vzkázat mezinárodnímu společenství toto: věříme, že do kosovské situace vnesete jasno. Zatím jsme byli velmi trpěliví. Apeluji na Vás, abyste naši důvěru nezklamali. Nemůžeme čekat věčně, neboť každý den prodlužování současného stavu znamená ztrátu důvěry v mezinárodní společenství a uráží obyvatele Kosova. Vyjasněte situaci, dejte nám svobodu.*“ Jinými slovy šlo o skryté harašení zbraněmi, ne nepodobné tomu z roku 1938. Ačkoliv se většina bývalých bojovníků z řad UÇK integrovala do politiky a do policejních či vojenských složek, obyvatelé Kosova se nehodlali vzdát ani svých zbraní, ani znovunabyté moci. Pokud by mezinárodní společenství přijalo v jednáních o statusu Kosova srbské argumenty, hrozila by eskalace konfliktu. Přiklonilo se tedy na stranu albánskou a podporovalo nezávislost Kosova, neboť tak podstupovalo výrazně menší hrozbu: srbsští představitelé si totiž uvědomovali význam členství v Evropské unii, takže ze strany srbského státu bylo možno vyloučit iniciativu vedoucí k eskalaci konfliktu...

Ohrožení však bylo vidět v polarizaci srbské společnosti, opětném bujení nacionalistických resentimentů a radikalizaci. Tato bezpečnostní hrozba však byla v protikladu s vidinou nové albánské armády marginální, a proto již v roce 2007 bylo možno vysledovat příklon mezinárodního společenství k variantě podmíněčné nezávislosti Kosova, což bylo zjevné zejména v souvislosti s obviněními ICTY. Ačkoliv několik členů bývalé Kosovské osvobozené armády bylo Mezinárodním soudním tribunálem v Haagu obviněno, byla zjevná jistá laxnost k obžalobě albánských politických představitelů. Bývalý velitel UÇK Hashim Thaçi totiž byl zapojen do vysoké politiky v Kosovu (od vyhlášení kosovské nezávislosti do voleb v roce 2014 byl kosovským premiérem, poté byl kosovským ministrem zahraničí, v současnosti je kosovským prezidentem); bývalý premiér Ramush Haradinaj, označovaný dlouho kosovskou mezinárodní civilní správou za muže, jenž je faktorem kosovské stability (po Daytonských mírových dohodách, jimiž byl v roce 1995 ukončen konflikt v Bosně a Hercegovině, ovšem mezinárodní společenství označovalo za faktor stability na Balkáně označován také Slobodana Milošević), byl šéfem UNMIK Sørenem Jessenem-Petersenem do funkce kosovského premiéra ještě nesamostatného Kosova jmenován již v době, kdy se vědělo o tom, že je proti němu haagskou prokuraturou připravována obžaloba, a navíc byl po vyslechnutí obvinění až do zahájení svého soudního procesu propuštěn na svobodu, a to dokonce s možností dále se politicky angažovat.

Obecně vzato byly a jsou stávající parametry života na Kosovu na hony vzdálené i od běžných standardů v okolních státech: nezaměstnanost je i navzdory zahraničním donacím extrémně vysoká, bez práce je velké procento mladé generace, která, díky tzv. baby boomu v posledních desetiletích, tvoří až 70 % kosovoalbánské populace, šedá ekonomika i organizovaný zločin stále hrají velkou roli.

Vyhlášení kosovské nezávislosti

V neděli 17. února 2008 se nakonec stalo to, se již dlouho před tím očekávalo: Kosovský parlament vyhlásil nezávislost této jižní srbské provincie. Dlužno podotknout, že již podruhé. Poprvé tak učinil, jak jsme si řekli již v úvodu této přednášky, 19. 10. 1991 na ilegálním shromáždění poslanců bývalého (rozehnaného) parlamentu v té době již také bývalé Autonomní oblasti Kosovo. I tehdejší poslanci přijali rozhodnutí o vytvoření suverénní a nezávislé Kosovské republiky, zbavené všech vztahů se Srbskem a Jugoslávií. Evropské společenství, na něž se tehdy vláda této Kosovské republiky obrátila se žádostí o uznání, ovšem v té době ještě (logicky) nechalo nótu bez odpovědi. Na Balkáně byly jiné problémy. Nezávislé Kosovo tehdy uznala pouze Albánie, která tak v současnosti, jak zdůraznil tehdejší albánský premiér Sali Berisha, prakticky pouze formálně potvrdila své již dávno rozhodnutí. Prvním prezidentem této neuznané republiky se pak na ilegálních parlamentních a prezidentských volbách v květnu 1992 stal tehdejší přední kosovský intelektuál Ibrahim Rugova, který, jak jsme si řekli, pro další politický vývoj země nastínil cestu pasivního odporu srbskému režimu Slobodana Miloševića, který prohlášení rozpuštěného kosovského parlamentu pochopitelně vzápětí anuloval. Symptomatické je, že vůdčím mužem a prvním premiérem nové Kosovské republiky, která byla na rozdíl od roku 1991 uznávána vůdčími západními mocnostmi v čele s USA, byla osobnost zcela jiného formátu – bývalý Rugovův protivník, zastánce radikálních řešení, jeden z vůdců tzv. Kosovské osvobozené armády a muž s kriminální minulostí – Hashim Thaqi.

Co se změnilo vyhlášením nezávislosti?

Na první pohled se toho vyhlášením a postupným uznáváním kosovské samostatnosti moc nezměnilo. Většina kosovských orgánů totiž již dávno fungovala tak, jako by Kosovo bylo samostatné. Celá struktura civilní správy OSN UNMIK vlastně budování tzv. dočasných orgánů státní moci Kosovo na samostatnost již léta pečlivě připravovala. Srbsko již od roku 1999 nemělo na Kosovu žádné politické a mocenské ingerence, podle rezoluce RB OSN 1244 však tato oblast stále de iure byla jižní srbskou provincií. V srbském pojetí, podle srbské ústavy, i vyhlášením srbského parlamentu, který akt kosovských poslanců neuznal a neuznává, jí i přes vyhlášení samostatnosti stále zůstává. Ostatně, paradoxně tak Kosovo zůstává nadále i podle mezinárodního práva: Rezoluce 1244 nebyla zrušena nebo zaměněna jinou, Kosovo zatím Radou bezpečnosti OSN ani Valným shromážděním OSN jako samostatné uznáno nebylo...

Co se však změnilo a co bylo a zůstává problémem a velmi zásadním důsledkem unilaterálního vyhlášení kosovské nezávislosti, je skutečnost, že celý systém mezinárodního práva spolu se systémem prevence a řešení mezinárodních sporů, prezentovaný OSN a RB OSN, se ukázal prakticky jako mrtvý. Zrození nového státu se událo mimo rámec RB OSN, navíc OSN prokázalo při vedení rozhovorů o dalším osudu Kosova naprostou bezmoc a na vyhlášení nového státu RB OSN ani generální tajemník OSN prakticky nijak nereagovali. Ukázalo se tedy, že k vyhlášení nezávislosti není OSN potřebná: lze ji uskutečnit pouze získáním souhlasu a podporou několika velmocí, jejichž příkladem pak samozřejmě následují další, méně vlivné země. Do světové politiky se tak vrací koncert velmocí, známý právě z Balkánu 19. století...

Kosovo, uznané prakticky vzápětí po vyhlášení samostatnosti západními velmocemi, bylo postupně uznáváno dalšími státy, mnohými však také nikoli. K rozštěpu v této souvislosti došlo v Evropské unii, kde tlaku na jednostranné uznání Kosova čelí Španělsko, Kypr, Rumunsko, Slovensko a Řecko, které se samozřejmě obávají, že by se nezávislé Kosovo mohlo stát nebezpečným precedensem pro „jejich“ vlastní separatistická hnutí. Kosovo pochopitelně nebylo jako samostatné uznáno Srbskem, a od toho se odvíjí celá řada komplikací jak pro fungování Kosova jako státu, který se Srbskem sousedí, tak pro život tamní srbské menšiny.

Pro Srbsko, které se samozřejmě cítí vyhlášením kosovské samostatnosti a jejím uznáním mocensky vlivnými západními státy ukřivděno, také znamená označování Kosova jako srbského území stále spory s těmi státy, které Kosovo jako nezávislý stát uznaly, což také stěžuje další rozhovory o přistoupení Srbska k EU

Mezinárodní postavení nového albánského státu je i nadále přes všechnu snahu sporné, což se prokázalo mnoha příklady, např. neúspěchem kosovské kandidatury do UNESCO. Jeho nezávislost není úplná a částečně je omezená působením dokonce dvou mezinárodních misí – UNMIK a evropské EULEKS, byť jejich rozhodovací moc je v současnosti spíše minimální.

V této souvislosti je zapotřebí připomenout, že se při jednáních o budoucím statusu Kosova se nejprve hovořilo o tom, že před změnou jeho statusu, tedy před jeho uznáním, je zapotřebí vyřešit standardy, tedy ty atributy státnosti, které by z Kosova učinily stát skutečně civilizovaný, mj. zajistit všechna menšinová práva případně i s prvky pozitivní diskriminace menšin, zajistit návrat uprchlíků, a nejen to – zejména jejich plnohodnotný život, neboť především srbské etnikum mimo oblast severního Kosova žije prakticky v ghettech, bez možnosti jakékoli solidní obživy. Poté se od této formulace ustoupilo, protože bylo zřejmé, že se ji v dohledné době nepodaří splnit. Plán Maarti Ahtisaariho pak již hovořil o nahlížené nezávislosti s tím, že po určení statusu budou právě orgány OSN dohlížet na to, aby se tyto standardy postupně budovaly. Jejich budování však dodnes není ani zdaleka ukončeno. Strach a podezření mezi jednotlivými kosovskými etniky, především však mezi Srby a Albánci, až na výjimky nijak zásadně nepovolily. O nějaké multietnické společnosti nemůže být řeči, podobně jako se o ní nedá hovořit v současné Bosně a Hercegovině. Multietnická společnost na tomto území ostatně přinejmenším v posledních dvou stoletích jak jsme si ukázali, nikdy neexistovala, pro etnické soužití Srbů a Albánců zde vždy převládal typický model dominance.

Problémy mezi Srbskem a Kosovem se snaží v poslední době ve zprostředkovaných rozhovorech řešit prezidenti i ministři zahraničí obou zemí, ale vše jde příliš pomalu...

Přispělo samostatné Kosovo ke stabilizaci západního Balkánu?

Stabilizace západního Balkánu byla jednou se zaklínacích formulí, jíž se operovalo při zdůvodňování kosovské nezávislosti. Bylo a je tomu skutečně tak? Do nezáviděných kleští se uznáním Kosova dostala zejména Makedonie. Vzhledem k tomu, že touží po euroatlantických integracích, podpořila plán M. Ahtisaariho a podpořila i kosovskou nezávislost, ačkoli vznik samostatného Kosova pro ni nebyl v žádném případě žádoucí. Sřet principu teritoriální integrity státu a práva národa na sebeurčení, k němuž došlo v Kosovu, totiž doutná i v podtextu Ochridské smlouvy, jíž byla ukončena makedonsko-albánská krize v roce 2001. Tato smlouva je jakýmsi kompromisním rámcem, ovšem rámcem velice křehkým. Bylo-li uznáno samostatné Kosovo, budou makedonští Albánci zcela jistě, dříve nebo později, prosazovat postupnou federalizaci země, možná i něco více. Proč by také ne. Vědí již totiž, že k prosazení svých cílů nepotřebují souhlas RB OSN... Republiku srbskou v Bosně a Hercegovině v této souvislosti raději ani nebudeme zmiňovat. Otevřená navíc zůstává otázka severního Kosova, které v současnosti žije de facto jako součást Srbska. Kosovský stát je tedy již od počátku rozdělen a otázka nenásilné (jakékoli jiné pokusy by automaticky vedly ke krvavému konfliktu) reintegrace jeho severní části je velice sporná a nezdá se v dohledné (a nejspíš i ve vzdálenější budoucnosti) pravděpodobná. Ti, kteří si myslí, že uznání samostatného Kosova bylo definitivním koncem rozpadu Jugoslávie, jsou možná na omylu...

Závěr

Na závěr se tak naskýtá typická otázka, co by bylo, kdyby... Mohla se celá kosovská kauza vyvíjet v komunistické Jugoslávii jinak? V některých svých momentech v závěrečné fázi trvání Jugoslávie bezesporu ano. Včasné zastavení radikálních metod Slobodana Miloševiče a

jeho vedení, vzešlého z VIII. zasedání ÚV SKS v září roku 1987, k čemuž nebylo v roce 1988 daleko, by bezesporu odstranilo nejhorší excesy a nejspíš i zabránilo krvavým demonstracím. Touhu kosovských Albánců po vlastní republice by ovšem tato eventualita pochopitelně nedokázala zastavit. Kosovo totiž i v 80. letech zůstávalo nejslabším článkem jugoslávského socialismu. Nejen proto, že přes veškerou masivní ekonomickou pomoc stále neslo nelichotivé epiteton nejméně rozvinuté jugoslávské oblasti s obrovskou nezaměstnaností, způsobenou nerovným soubojem mezi tvorbou nových pracovních míst a dorůstáním nesmírně početných generací práce schopného albánského obyvatelstva vzešlých z demografické exploze 50.–70. let 20. století. Navzdory všemu, co Jugoslávie (a Srbsko) v této oblasti podnikala, neudělala a ani nemohla udělat dost pro to, aby u kosovských Albánců odstranila rostoucí pocity křivdy a nerovnoprávnosti. Touha po rovnosti, totiž statusu národní republiky, jímž byly obdařeny i menší jugoslávská etnika než byla národnost kosovskoalbánská, patřila k nejdůležitějším motivům nespokojenosti. Navíc pocit, že existuje nespravedlnost a nerovnost vůči vlastnímu národu – to ovšem nejen u Albánců, neboť všechny národy bývalé Jugoslávie měly své důvody k tomu, aby takovými pocity trpěly – byl základem pro to, aby na něj mohly být roubovány radikální separatistické a nacionalistické tendence i resentment.

Tyto pocity by ovšem uskutečněním kosovskoalbánského snu a povýšením statusu autonomie na republiku nezmizely. Republika, byť by se na ní nakonec jugoslávské vedení shodlo a srbské ji se zaťatými zuby přijalo a dokázalo o tom přesvědčit veřejné mínění (což je samo o sobě velmi nepravděpodobné), by stejně nezahrnovala veškeré albánské obyvatelstvo Jugoslávie. Dědictví prizrenské ligy, obsažené v kosovskoalbánském nacionálně romantickém „státotvorném“ hnutí konce 70. a 80. let, ale také vrůstající etnický šovinismus, by vyžadovaly když ne sjednocení všech „albánských zemí“, tedy alespoň rozšíření republiky na celé albánské etnické území v Jugoslávii, jak již zaznívaly požadavky na všech albánských demonstracích počínaje rokem 1968. Jen těžko si přitom představit, jak by z podobně národně romantického makedonského a černohorského státního korpusu mohly být vytrženy kusy území a přičleněny k nové kosovské republice. Dříve nebo později by se podobně jako u jiných jugoslávských národů dostavila touha po úplné samostatnosti. Touha, již by výhodnost jednotného ekonomického prostoru jugoslávské federace nebo konfederace, jen stěží dokázala potlačit. Nedokázala to, navzdory skutečně velkorysým nabídkám Evropského společenství, u Slovinska, Charvátska a Srbska,²² tím spíše by to platilo pro kosovské Albánce, kteří na rozdíl např. od Slovinců, neměli příliš co ztratit a navíc se do jugoslávského státu ani v dobách, kdy byla vláda nad Kosovem zcela v jejich rukou, nikdy zcela neintegrovali. Vždy jej považovali za cizí, vždy v něm žili jako cizinci a jako na cizince na ně také bylo až na výjimky pohlíženo.

Své odhodlání po tom, co podle nich představovalo spravedlivé řešení jejich kosovské otázky, ostatně prokázali v 90. letech, kdy bojkot oficiálních institucí Svazové republiky Jugoslávie připravil dobrovolně většinu z nich o práci, mnohé přivedl na pokraj bídy a výrazně omezil vzdělání i kulturu. Část radikálnějších z nich později ani neváhala vstoupit do ozbrojeného boje, jakkoli se jeho výsledek přinejmenším v počátcích zdál předem ztracený.

Někteří liberální jugoslávští myslitelé již v posledních letech trvání jugoslávské federace hovořili o tom, že model dominance, tak jak byl na Kosovu za staletí nastaven, a jak jsme jej také představili v naší přednášce, vylučoval lidská práva a občanské svobody. Neúspěch

²² O malé hodnotě ekonomických argumentů podal v rozhovoru s D. Jovićem přesvědčivé svědectví bývalý makedonský prezident Kiro Gligorov. Bezprostředně před vypuknutím konfliktu ve Slovinsku podle něj nabízeli západoevropští a američtí politikové vůdcům jugoslávských republik velkou finanční pomoc, pokud by ovšem zamézili rozpadu státu a vypuknutí ozbrojených konfliktů. Podle Gligorova se jednalo o 5,5 miliardy dolarů a také o slib, že by se Jugoslávie mohla stát prvním novým členem EU (mimo země tehdejšího Evropského společenství). Ani jeden z trojice hlavních lídrů jugoslávských republik – Kučana, Tudjmana a Miloševiče – na nabídky nepřistoupil. Sebevětší suma peněz tedy nemohla odradit nejen tuto trojici, ale také ty, kteří pro ni hlasovali a kteří se dobrovolně vystavili nejvyššímu riziku – že totiž v případném válečném konfliktu ztratí vlastní život – od toho, aby dosáhli svobody a spravedlnosti, tak, jak tyto kategorie viděli.

v řešení kosovské otázky proto viděli zejména v tom, že jugoslávské federální i národní politické elity nebyly ochotny a schopny přijmout lidská práva a občanské svobody jako východisko k překonání modelu dominance nastolením demokratického řádu a tak odstranit nejhorší napětí. Nedomníváme se, že by to bylo možné. Jednak je takováto alternativa z podstaty komunistické moci a vlády jedné strany jen stěží myslitelná, jednak i v zemích, kde demokratické hodnoty již desítky let představují pilíř, na němž je stát zakotven, nacionalistická hnutí se svými touhami po odstranění domnělé či skutečné nespravedlnosti a vybudování vlastního státního útvaru nezanikla (Baskicko, Korsika, Katalánie, Vlámské hnutí). Liberální a demokratické hodnoty na Kosovu vzhledem k jeho specifickému společenskému vývoji navíc nikdy příliš neznamenal a neznamenají ani nyní. Není důvodu se domnívat, že by tomu bylo jinak, pokud by Kosovo získalo svoji vysněnou republiku již v dobách jugoslávských. Hnutí kosovských Albánců za republiku nebylo demokratické, byť se tak od počátku 90. let světové veřejnosti představovalo. Nikdy příliš nepočítalo s tím, že by to měla být republika všech jejích občanů a nikoli etnický stát. A všechna národní hnutí, která odkládají vytvoření demokratických norem do doby, dokud nevytvoří nebo nenavrátí svoji národní suverenitu na určité, pokud možno co největší oblasti, nutně vedou ke stále ostřejším etnickým střetům.

Nacionalistické názory ovlivněné hlubokým resentimentem, nebyly na Kosovu nové. V prostoru Srbska i Kosova byly živé po celé dvacáté století a u velké části obyvatelstva ani nikdy jiné nebyly. Celá Jugoslávie ostatně považovala kosovské Albánce za občany druhého řádu a je nabíledni, že autarkická kosovská společnost se tehdy, když jí to bylo umožněno, uchýlila k revanšismu. Nedůvěra, předsudky a národní romantismus vedl velkou část srbských i albánských národních elit ke kultivování vzájemné etnické nenávisti, v jejímž základu ležela ideologie *Blut und Boden*. Nenávisti, obohacované skutečností, že na Kosovu se skutečně mohl téměř každý cítit nějak poškozený, každý si mohl na něco stěžovat – na chudobu, na korupci, na nezaměstnanost, na nerovnoprávnost, na národnostní útisk atd. Výsledkem všeho toho byla a je segmentace společnosti a paralelismus kosovského života.